

LAI DOTUVIŲ PAPROČIAI LIETUVOJE XIX a.—XX a. PIRMAISIAIS DEŠIMTMEČIAIS

A. VYSNIAUSKAITE

Katalikų bažnyčia nuo pat savo įsigalėjimo Lietuvoje pradžios, visomis priemonėmis stengdamasi suimti į savo globą lietuvių tautos ekonominį, politinį ir dvasinį gyvenimą, paversti lietuvių tautą klusniu įrankiu savo reakciniams tikslams, kovos prieš pagonybę dingstimi ištikus kelis šimtmečius šiurkščiausiu būdu naikino senąsias liaudies tradicijas, žalojo jos sąmonę savo skelbiamais prietarais ir prasimanymais. Ryškiai šios bažnytininkų pastangos pasireiškė laidotuvių papročiuose, «sukrikščioninant» ir užkonservuojant ligi pastarųjų laikų daugelį animizmo bei protėvių kulto liekanų, paverčiant jas liaudies dvasinio pavergimo ir ekonominio išnaudojimo priemone. Kadangi mažiau sąmoningos mūsų visuomenės dalies atskirais atvejais ligi šiolei praktikuojamos vadinamosios krikščioniškos, bažnytinės savo artimųjų laidotuvės turi nemaža tarybinio žmogaus sąmonei ir ideologijai svetimų elementų, besiremiančių prietarais ir besilaikančių vien reakcinės tradicijos jėga, tai yra būtina giliau paanalizuoti tokių laidotuvių atskirų apeigų kilmę bei jų istorinį vystymąsi.

Lietuvių laidosena, kaip rodo archeologiniai duomenys, istorijos eigoje keitėsi, drauge atspindėdama to meto visuomeninės ideologijos pasikeitimus. Tokiu būdu archeologiniai duomenys yra vienas patikimiausių šaltinių daugelio nagrinėjamojo laikotarpio laidojimo apeigų pirmykštei prasmei nustatyti.

Drauge su archeologiniais duomenimis laidojimo papročių prasme padeda išaiškinti istoriniai šaltiniai ir tautosaka, o ypač liaudies tikėjimų medžiaga.

Pirmosios rašytinės žinios apie lietuvių laidojimo papročius siekia IX a. Tai anglosaksų jūrininko Vulfstano pasakojimas apie rytinio Baltijos jūros pakraščio gyventojus, kurie turį paprotį savo mirusiuosius laikyti užšaldytus giminių ir bičiulių tarpe pagal mirusiojo turtingumą nuo vieno mėnesio iki pusės metų, per visą šermenų laiką puotaujant, švaistydami mirusiojo turtą, o laidotuvių dieną visą likusį jo turtą pasidalijant mirusiojo garbei ruošiamose arklių lenktynėse¹.

XIII a. Livonijos kronika mini paprotį apraudoti mirusius².

Zymiai daugiau ir išsamesnių žinių apie Prūsijos lietuvių laidojimo papročius pateikia XV—XVII a. istoriniai šaltiniai. Vieni jų, kaip, pavyzdžiui, Sambijos vyskupo Mykolo Jungės 1426 m. aplinkraštis («articuli»)³ ar Prūsijos bažnyčių vizitacijos dokumentas «Recessus generalis» (1638 m.), ryškiai parodo, kaip krikščionių bažnyčia kovojo prieš pagoniškuosius lietuvių liaudies laidojimo papročius. Kiti šio laikotarpio istoriniai šaltiniai,

¹ LIS, I, 22—23.

² W. Mannhardt, Letto-preussische Götterlehre, 33, Riga, 1936.

³ Ten pat, 157—160.

kaip, pavyzdžiui, «Sūduvių knygelė» («Sudauer Büchlein») (XVI a.), M. Strykovskio «Kronika lenkų, lietuvių, žemaičių» («Kronika polska, litewska, żmudzka»), M. Pretorijaus «Prūsijos įdomybės» («Deliciae prussicae»), T. Lepnerio «Prūsų lietuvis» («Preusche Litauer») ir kitų XVII—XVIII a. rašytojų veikaluose, nors daugiausia ir dvasininkų rašytuose, nėra tos bažnytininkams aplinkraščiams būdingos puolamosios nuotaikos, juose pateikiami objektyvesni bei išsamesni to meto lietuvių laidojimo papročių aprašymai. Vertingiausi iš jų mūsų reikalui yra «Sūduvių knygelėje» ir M. Pretorijaus «Prūsijos įdomybėse» pateikti laidotuvių aprašai. Daugelis vėlesniųjų autorių ištisai ar dalimis pakartoja senųjų šaltinių žinias, todėl maža bėpadata nušviesti laidojimo papročių raidą.

Vertingos medžiagos šiuo klausimu pateikia XIX ir XX a. autoriai L. Jucevičius⁴, A. Cvekas⁵, E. Lemkė⁶, J. Basanavičius⁷ ir kiti. Iš studijinių darbų pažymėtinas J. Basanavičiaus įvadinis straipsnis pasakų rinkiniui «Iš gyvenimo vėlių bei velnių», kuriame ne tik apžvelgiama literatūra laidojimo papročių Lietuvoje klausimu, bet ir išryškunami kai kurie šių papročių prasmės momentai.

Visa ši literatūra, kaip ir gausūs liaudies tikėjimų bei prietarų aprašai, leidžia mums geriau suprasti lietuvių laidojimo papročių ir apeigų prasmę.

Šiame darbe XIX—XX a. pradžios lietuvių laidojimo papročiai bei apeigos nagrinėjami, laikantis jų chronologinės eilės. Vadovaudamiesi šiuo principu, medžiagą apie laidojimo papročius bei apeigas skirstome į šiuos pagrindinius skyrius: 1) papročiai ir apeigos, susiję su ligonio sarginimu ir marinimu, 2) papročiai ir apeigos, susiję su kūno pašarvoju ir budėjimu prie jo, 3) laidotuvių dienos papročiai ir apeigos, 4) mirusiųjų mirtėjimai.

Nuo seniausiųjų laikų liaudies sąmonėje buvo įsigalėjusi mintis apie seno žmogaus nuolatinį artumą su mirtimi: «Su senu žmogumi mirtis drauge vaikščioja» (Padubysis). Mirties artumą žmogus, liaudies įsitikinimu, galys atspėti iš tam tikrų jį supančios gamtos reiškinių. Gausi liaudies tikėjimų medžiaga rodo, kad mirties pranašais buvo laikomi: naminiai ir laukiniai paukščiai, gyvuliai, iš pirmo žvilgsnio bepraežastiniai aplinkos reiškiniai, sapnai.

Iš laukinių paukščių svarbiausiais mirties pranašais liaudis laikė gegutę, pelėdą, varną, kuosą, šarką, iš naminių — vištą. Pranašaudami kieno nors mirtį, visi šie paukščiai, taip pat ir gyvuliai, esą, elgiąsi neįprastai, nelaukiai pasirodą žmonėms ir pač. Visoje Lietuvoje buvo tikima, kad prieš kurio nors šeimos nario mirtį gegutė imanti kukuoti, nusileidusi ant namų stogo kraigo arba nutūpusi palangėje. Kartais ji savo elgesiu nurodanti ir kas, būtent, mirs: «Jei gegužė ant kluono stogo kukuoja, gaspadorius mirs, jei ant pirkios, gaspadinė» (Merkinė). Kraupiai nuteikia ligonio artimuosius varnų krankimas: «Arti nelaimėi esant, varnos daržė krankia» (Tverėčius). «Jei višta gieda, namuose kas nors mirs» (Telšiai).

Bitininko mirtį išpranašaujančios pačios bitės: avilyje randami padaryti koriai kryžiais ar karsto formos (Keturvalakiai).

Iš naminių gyvulių, nagrinėjamojo laikotarpio liaudies supratimu, labiausiai mirtį jaučią šunes, arkliai ir katės, tačiau, ypač prieš šeimnininko mirtį, yra nusiminę ir visi kiti gyvuliai. Šunes matą gyvųjų tarpe besisukinėjančią giltinę, todėl kartais piauną ir pasenusius savo šeimnininkus,

⁴ L. A. Jucevičius, Raštai, Vilnius, 1959 (pirmasis leidimas išleistas Vilniuje, 1846).

⁵ A. Zweck, Litauen. Eine Landes-und Volkskunde, Stuttgart, 1898.

⁶ E. Lemke, Volkstümliches in Ostpreussen, Mohrunen, I, 2, 1884-7.

⁷ J. Basanavičius, Iš gyvenimo vėlių bei velnių, Kaunas, 1928.

lyg jų nepažintų. Paprastai prieš kieno nors mirtį tuose namuose ima staugti šunes, žvengti, neėsti arkliai, voliotis ir kniaukti katės.

Liaudis tikėjo, kad mirtį pranašauja ir tariamai bėpriežastiniai žmogaus gyvenamosios aplinkos reiškiniai: ima braškėti langai, durys, lubos, sienos, balkiai, dažnai iškrentą iš rankų ir sudūžta indai, kaukią krosnyje verdamas puodas. Vieta arčiau krosnies troboje buvo laikoma šeiminkės teritorija, arčiau įeinamųjų durų — šeiminko. Todėl «jei lubos braška ties durimis, mirs šeiminkas, jei ties pečiumi, šeiminkė» (Linkuva, Telšiai, Aukštadvaris).

Mirtį išpranašauja ir sapnai. Daugiausia buvo tikima, kad, susapnavus ištrauktą dantį, «mirs kas nors iš giminės» (Zagarė). «Jei galvijų bandą matai ir dar su avelėmis, bus pakravas» (Alunta). «Jei sapnuoji, kad rugius piauni, bus pakravas» (Degučiai).

Be netiesioginių, iš aplinkos suvokiamų ženklų, besitartinčią mirtį buvo stengiamasi sužinoti ir iš pačių žmonių atliekamų veiksmų. Tuo tikslu kūčių vakarą, valgant vakarienę, būdavo stebimi prie stalo sėdinčiųjų šešėliai: manyta, kieno šešėlis be galvos, tas nesulauks kitų kūčių. Pavalgius vakarienę, visų šaukštai būdavo apvožiami ant stalo. Tikėta, kad tas šeimos narys, kurio šaukštas rytą randamas atvirtęs (tuo valgė atėjusios vėlės), ateinančiais metais mirsiąs.

Nemaža užrašytų prietarų rodo, jog mūsų liaudis tikėjo, kad tam tikromis aplinkybėmis savo artimųjų mirtį gali iššaukti neleistiniais veiksmais ir patys žmonės. Pavyzdžiui, jeigu vaikai dažnai vaikščiosią viena apauta koja, kita basa, tai mirsią jų tėvai (Dusetos, Telšiai, Varėna). Jeigu dešinė koja bus basa, mirsiąs tėvas, jei kairė — motina. Taip pat, esą, negalima vaikščioti palaidais naginių apivarais, nes mirsianti motina.

Dauguma šių prietarų rodo, jog mūsų liaudis tikėjo magiška analogijos galia. Dėl to, pavyzdžiui, būdavo stengiamasi niekada vėlai naktį nebaigti ilgai trukusio darbo, kad mirtis taip pat neužkluptų nakčia: «Jei kuodelį verpti vėlai baigsi, ir mirtis užklups vėlai naktį» (Svenčionys), «Jei baigai austi audeklą naktį, naktį mirsi».

Etnografinė medžiaga rodo, kad lietuvių liaudis į mirtį visais laikais žiūrėjo, kaip į neišvengiamą būtinybę, kurios, nors ir nelaukė, bet ir nebijojo.

Tai rodo ir ligonių lankymo paprotys.

Šis paprotys labiausiai buvo paplitęs senuosiuose gatviniuose ar kupertiniuose kaimuose, ligi jų išskirstymo į vienkiemius. Ligonį lankymo paprotys neteko savo gyvybingumo po pirmojo pasaulinio karo, tačiau visai neišnyko ligi pat mūsų dienų. Ligonis lankomas, norint jį paguosti ir su juo atsisveikinti. Pagal paprotį seniau ligonis prieš mirdamas visus atsiprašydavo ir su visais susitaikydavo, atsileisdavo, o vaikams pareikšdavo savo priešmirtinę valią.

Dar XX a. pradžioje Šeduvos apylinkės Paežerių kaime yra užrašytas toks paprotys. Čia sergančiam senam žmogui būdavęs iš anksto padirbdinamas karstas, ir tada kaimynai sueidavę jo «aplaistyti» — atsisveikinti su ligoniu. Susirinkusieji gerdavo alų kartu su tuo, kurio karstas laistomas. Po to karstas būdavo padedamas nuošalioje vietoje, iš kur jis buvo išimamas, tiksliai jo savininkui mirus.

Lietuvių paprotį atsisveikinti su ligoniu, ta proga vaišinantis alumi, mini ir istoriniai šaltiniai. Antai Gvaninis (1578 m.) rašo, kad lietuviai, prūsai ir žemaičiai, jausdamiesi greit mirsią, sukviečia bičiulius ir kaimynus vienai ar porai statinių alaus, ta proga jų atsiprašo ir juos palaimina⁸.

⁸ A. Guagnini, Z kroniki Sarmacyi Europskiej, 247, Kraków, 1860.

Ši Gvaninio žinia, greičiausiai nurašyta iš M. Strykovskio, beveik pažodžiui pakartojama nedidelėje, kriptonimu pasirašiusio autoriaus knygelėje XIX a. viduryje⁹. Tokį Prūsijos lietuvių paprotį buvus patvirtina T. Lepneris, sakydamas, kad viena našlė tokiu būdu gėrusi savo «mirties alų» (Sterbe-Allus) daugiau kaip dešimtį kartų¹⁰. Šis paprotys čia buvo gyvas dar XIX a. Ligoniu mirtingai susirgus, būdavo daromas alus ir ligonio šeimos narių geriamas jo paties akivaizdoje¹¹.

Kalbamasis «grabo aplaistymo» ir apskritai alaus gėrimo, ligonį lankant, paprotys, reikia manyti, turėjo dvi prasmes: viena, tai buvo mirštančiojo paskutinis atsisveikinimas su savo artimaisiais ir tam tikras jų atsiprašymas už gyvenime padarytas skriaudas, antra, užgerdami artimieji ir bičiuliai tardavosi parengią ligonį į įsivaizduojamą pomirtinį gyvenimą.

Liaudies tikėjimu, mirtis — tai gyvybės jėgos, arba vėlės, atsisiskyrimas iš žmogaus kūno. Vėlę lietuvių liaudis vaizdavosi kaip rūką ar šešėlį ir tikėjo, kad ją galima netgi pamatyti. Tam tikslui reikią paimti pavalkus, pastatyti juos ant stuburo¹² arba pridėti prie plyšio ir pro juos žiūrėti į mirštantįjį.

Liaudis tikėjo, kad mirštančio žmogaus vėlė išeinanti iš kūno pro burną (Liškiava, Tauragė) arba pro kojos kulnį (Šiauliai) ne iš karto, o «per du aždūsius: pirmu — iš krūtinės, antru — iš gerklės ir tada su dievu prie lovos kalbasi» (Tauragė). Kadangi liaudis mirusiojo vėlę, priešingai bažnyčios mokymui, vaizdavosi kaip materialią būtybę, tad ir palengvinti jai atsiskirti nuo kūno stengėsi materialiomis priemonėmis. Visų pirma, buvo tikima, kad vėlė iš trobos išeinanti pro joje esančias angas — langus, krosnies aukštinį, dėl to buvo draudžiama, pavyzdžiui, ant palangių dėti nešvarius daiktus. Johanas Arnoldas Brandas, keliavęs po Prūsiją 1673—1674 m., pasakoja, jog, žmogui mirus, šio krašto lietuviai laikydavę naktį atdarus langus, kad jo vėlė galėtų laisvai skraidyti arba kad kitos galėtų ją aplankyti¹³. L. Jucevičiaus teigimu, dar XIX a. pradžioje lietuviai (žemaičiai) tuo pačiu tikslu atidarydavo aukštinį lubose¹⁴.

Siekiant palengvinti ligonio priešmirtinę agoniją, dar XIX a. buvo paprotys, iškėlus ligonį iš lovos, guldyti asloje ant tam tikslui pataršytų šiaudų ar pagalvės¹⁵. Panašiai apie XIX a. vidurį dar elgdavęsi ir latviai¹⁶. Šiuo atveju tikėta, kad magiška žemės jėga, t. y. kūno betarpiškas susilietimas su žeme, padės vėlei išsivaduoti nuo ją pančiojančių kūno varžtų.

Ligoniu mirus, namus apsiaučia paslaptinga nuotaika: vengiama bet kokio triukšmo — stengiamasi nekapoti malkų, tyliai tarpusavyje kalbamasi, tyliai darinėjamos durys. Šitoks artimųjų elgesys dar nesenais laikais buvo aiškinamas tuo, kad «namų triukšmas sunkina dūšiai skaistyklolos kentėjimus» (Dusetos). Tačiau tokio elgesio priežasčių reikia ieškoti lietuvių liaudies tikėjime, kad vėlė kurį laiką pašiliekanti gyvųjų tarpe. Antai apie Salaką buvo tikima, kad vėlė per visą šermenų laiką išbūnanti arti lavono. «Dūšia būna tuos namuos tol, kol kūnas būna pašarvotas.

⁹ P. П., Черты из истории и жизни литовского народа, 111, Вильно, 1854.

¹⁰ Fr. Tetzner, Die Slaven in Deutschland, 83, Braunschweig, 1902.

¹¹ Otto Glagau, Litauen und Litauer, 124, Tilsit, 1869.

¹² „Stuburas“ — šulas dūminėje pirkioje: LMD III 36a (1823) Tverečius.

¹³ J. A. von Brand, Reisen durch die Marck Brandenburg, Preussen, Churland, Liefland, Plesscovien, Gross-Naugardien, Twerien und Moscovien, 98—99, Wesel, 1702.

¹⁴ L. A. Jucevičius, Raštai, 280.

¹⁵ Tettau und Temme, Die Volkssagen Ostpreussens, Lithauens und Westpreussens. Neue Ausgabe, 285, Berlin, 1865; E. Lemke, Volkstümliches in Ostpreussen, I, 56.

¹⁶ Fr. Kruse, Urgeschichte des esthnischen Volkstammes, 53, Moskau, 1846.

Paskui, kai kūną veža į kapines, išaina ir dūšia» (Ariogala, Anykščiai, Šiauliai). Būdama toje pačioje patalpoje, kur pašarvotas lavonas, vėlė arba stovinti pirkioje ties slenksčiu (Salakas), arba gale karsto (Liškiava). Vadinasi, rodydami šermenų metu pagarbą mirusiojo vėlei, gyvieji stengėsi jai įsiteikti, kad ji ateityje nekenktų jiems bei jų turtui.

Kai kur rytinėje Lietuvos dalyje buvo manoma, kad vėlė paliekanti lavoną, kai tik už ją bažnyčioje suskambina varpais (Salakas, Aukštadvaris). Katalikų bažnyčia šį prietarą panaudojo savo tikslams, reikalavdama, kad apie kiekvieną mirties atvejį kuo greičiausiai būtų pranešta kunigui ir kad varpininkas atskambintų varpu «už dūšią». Žinoma, už šį, kaip ir už visokius kitus savo «patarnavimus», dvasininkai reikalavo nustatyto atlyginimo, grasindami «žemiškomis» ir pragaro bausmėmis.

Buvo tikima, kad mirusio žmogaus vėlė pirmiausia einanti į tvartą atsisveikinti su gyvuliais (Pašvitinys). Dėl to namiškiai, ypač šeimininkui mirus, skubėdavo pranešti arklams ir kitiems gyvuliams, kad šie buvusiojo šeimininko daugiau neklausytų. Nuėjus būdavo sakoma: «Karvaite, tavo gaspadorius (gaspadinė) mirė». Manyta, jog, nepranešus apie šeimininko mirtį, «Visa manta (gyvuliai) paskui mirusį sektų»¹⁷, t. y. išdvėstų.

Bitininkui mirus, tuojau pat apie tai būdavo pranešama bitėms. Pranešimo būdas įvairus: tuo tikslu pakeliamas avilio antvožas (Liškiava), pabeldžiama į avilį (Seda), priėjus prie avilio, žodžiu pasakoma (Vosyliškis), ant kiekvieno avilio uždedama po stuomenį drobės, kurie vėliau išdalijami elgetoms (Dusetos). Būtinumas pranešti bitėms būdavo aiškinamas taip: jei nepraneši — visos bitės išmirs (Jieznas). Apie Liškiavą gyvuliams mirties faktas būdavo pranešamas virkaujant.

Paprotys įspėti gyvulius apie šeimininko mirtį yra nuoseklus veiksmas, kilęs iš žmogaus pirmųjų vaikdinių, kuriais vėlės, kaip materialios būtybės, pomirtinis gyvenimas buvo įsivaizduojamas analogiškas jos žemiškajam gyvenimui. Todėl netenka stebėtis, kad lietuviai, kaip ir kitos tautos, tikėjo, jog vėlė stengiasi geruoju ar piktuoju apsirūpinti anksčiau jos žinioje buvusiomis materialinėmis gėrybėmis ateičiai, t. y. tariamajam pomirtiniam gyvenimui. Pranešimu apie šeimininko mirtį tarsi užbėgama vėlėms už akių: gyvuliai, sužinoję, kad jų šeimininkas miręs, jau jo nebeklausą ir neina paskui jį. Vadinasi, į pranešimą gyvuliams reikia žiūrėti, kaip į gyvųjų savisaugos veiksmą prieš tariamai galimus kenkėjiškus vėlių veiksmus gyvųjų turtui.

Išimtinis gyvulių išskyrimas šiuo atveju iš kito turto, gal būt, rodo šį paprotį atsiradus dar tais laikais, kada gyvulių bandos buvo svarbiausias žmogaus turtas ir kada pagrindinis protėvių verslas dar tebebuvo gyvulininkystė.

Numirėliui visų pirma būdavo užspaudžiami akių vokai, kad «daugiau paskui save neišsivestų»¹⁸, vadinasi, kad nemirtų daugiau tos šeimos narių; lavonas tuojau mazgojamas, aprenGIamas švariais drabužiais ir guldomas («šarvojamus») ant lentos.

Lavonas visada būdavo mazgojamas šiltu vandeniu su miu. Tuo tikslu jis būdavo paguldomas asloje ant šiaudų kūlio (Rusnė), Apso (Vydučių raj., BTR), Varėnos, Valkininkų apylinkėse pasodinamas ant suoločio («uslano»), ties juo asloje pastačius kubilą ar geldelę («niekočią») vandeniui nubėgti. Nevarėnų apylinkėje mirusysis būdavo prausiamas toje pačioje lovoje, kurioje buvo miręs. Drauge būdavo nukarpomi nagai, o vyrams nuskutama barzda. Būdinga, kad nei nagai, nei nuskusti barzdos

¹⁷ E. Lemke, Volkstümliches in Ostpreussen, 1, 56.

¹⁸ M. Wolonczewskis, Zemajtiu wiskupiste, 172, Vilnius, 1848.

plaukai nebūdavo numelami, o sudedami į karstą. Mirusį vyrą paprastai prausdavo du vyrai, moterį — dvi moterys. Prausėjais būdavo giminės, kaimynai, o daugiausia pašalinės neturtingos senelės. Varėnos apylinkėse buvo manoma, kad mirusįjį prausti būtina turis svetimas jam žmogus, ne giminė ir ne namiškis, kad prie namiškių neprisikabintų mirtis — giltinė. Prausėjams už triušą būdavo atiduodami panešioti velionio drabužiai arba dovanojamas drobės stuomuo. M. Strykowski rašo, kad dar XVI a. lietuviai savo mirusiuosius mazgodavę pirtyje¹⁹.

Numirėlio lavonas, kaip rodo nagrinėjamojo laikotarpio liaudies prietarai, yra savotiškas tabu, todėl ir su juo susiliečiantieji daiktai — šiaudai, indas, vanduo — įgyją tabu savybių ir gyvųjų toliau nebegalį būti vartojami. Tai patvirtina gausi liaudies tikėjimų ir prietarų medžiaga. Serečiaus apylinkių valstiečiai šiaudus, ant kurių buvo praustas mirusysis, tuojau pat sudegindavo. Vanduo būdavo išpilamas ant namo sienos, kad numirėlis gyviesiems nesivaidentų, juo išlaistomos patalpos, kad jose nesiveistų svirpliai, tarakonai ir blakės (Betygala, Veliuona). Prūsijos lietuviai dar XIX a. indą, kuriame buvo mazgotas numirėlis, taip pat vandenį ir mazgotę slėpdavo iki laidotuvių dienos. Laidotuvių dieną indas buvo arba sudaužomas į vežimo, kuriuo buvo vežamas į kapines karstas, ratą, arba padedamas su vandeniu ant kelio būtina taip, kad ratai jį sutraiškytų, nes buvo tikima, jog, anksčiau išliejus vandenį, mirusysis neturėsias ramybės ir vaidensias²⁰.

Mirusiojo prausimas nėra būdingas vien lietuviams. D. Zeleninas patvirtina, kad tokį patį paprotį turėję ir rytų slavai²¹. Kad lietuvių tarpe buvo visuotinai paplitęs mirusiojo prausimo paprotys, patvirtina visi senieji autoriai ir lietuvių tautosaka. Šis paprotys, savo ruožtu, rodo, jog lietuviai tikėjo magiška valomąja vandens galia. Mirusiojo nuprausimas turėjęs jį išlaisvinti iš mirties demonų²², o kartu jis buvo viena iš priemonių, kuriomis gyvieji stengėsi įsiteikti mirusiojo vėlei.

Lietuvių liaudis savo mirusiuosius visais laikais šarvodavo, aprenGI geriausiais jų drabužiais. Šį lietuvių paprotį buvus jau senajame geležies amžiuje rodo rytinės Lietuvos dalies moterų palaidojimai: jos laidotos puošniais drabužiais su gausybe papuošalų.

Katalikų ir protestantų dvasininkai uoliai kovojo prieš šį, jų žodžiais tariant, «stambeldišką» paprotį. Antai dokumente «Recessus generalis» (1638 m.) sakoma: «... visiškai stambeldiškai ir prietaringai daro tie lietuviai, kurie savo mirusiuosius aprenGia geriausiais rūbais ir dar į kapą meta pinigus, taip lyg jiems ten antrame ir amžiname gyvenime reikėtų drabužių ir maisto»²³. Nepaisant draudimų, lietuviai šio papročio laikėsi XVII a. pabaigoje ir vėliau. Tai patvirtina M. Pretorius, pažymėdamas, kad lietuviai savo mirusiuosius aprenGia «geriausiais drabužiais»²⁴. Šio papročio lietuviai laikėsi iki pastarųjų laikų, išskyrus tik tai Lietuvos TSR pietvakarių kampą ir Kuršių Neringą, kur XX a. pirmųjų dešimtmečių vietos gyventojų laidojimo papročiuose pastebima žymi vokiečių įtaka. Mirusieji čia buvo laikomi šermenų («budynės») metu vieniši negyvenamoje patalpoje — kamaroje, rūsyje ar net specialiose prie kapinių esančiose būdelėse, vadinamose «šiūrėmis», apvilkti vien apatiniais baltiniais ir

¹⁹ M. Strykowski, Kronika polska, litewska, žmudzka i wszystkiej Rusi, 1, 149, Warszawa, 1846 (I-sis leid., 1582).

²⁰ E. Lemke, Volkstümliches in Ostpreussen, 1, 56.

²¹ D. Zelenin, Russische (Ostslavische) Volkskunde, 321, Berlin und Leipzig, 1927.

²² Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens, 9, 111, Berlin — Leipzig, 1938.

²³ Recessus generalis, II d., 12 skyr. „Apie laidotuves ir kapines“, § 5. Vertimas — MAII.

²⁴ M. Praetorius, Deliciae prussicae oder preussische Schaubühne. I. W. Pierson, 101, Berlin, 1871.

pridengti balta paklode. Tačiau ligi pirmojo pasaulinio karo ir šiose apylinkėse mirusieji lietuviai būdavo aprenjami pagal visiems lietuviams būdingus papročius.

Mirusieji visada būdavo aprenjami būdingais to laikotarpio drabužiais. Drabužiai paprastai derinti pagal mirusiojo amžių: merginos būdavo rengiamos nuotakos drabužiais, su rūtų vainiku. Taip pat, lyg jungtuvėms, būdavo aprėdomas ir nevedęs vyras. Apie 1914 m. Rusnės apylinkėse jaunamartė taip pat laidota su vainikais ir mirtomis. Jaunesnio amžiaus mirusieji būdavo rengiami šviesesniais, vyresnio — tamsesniais drabužiais. Senesnės moterys dažnai ligi šių dienų iš anksto nurodo, kuojos turi būti mirusios aprengtos. Seniau įkapėms buvo laikomi vestuviniai drabužiai ar bent marškiniai. XIX a. pabaigoje apie Kupiškį ir kitose Aukštaitijos vietose senutės dar būdavo laidojamos su nuometais²⁵. Vieną tokį atvejį aprašo 1894 m. «Vienybė lietuvininkų»: «Arti Juodaičių, Kauno paviete, mirė dabar nuo šimto metų moteriškė, kuri pirm smerties liepė save senovišku lietuvišku būdu nuomete ant galvos ir drobulėje užvyniotą palaidoti»²⁶. Valkininkų apylinkėse XX a. pradžioje senesnės moterys būdavo aprenjamos baltu sijonu («suknele»), balta prijuoste ir juodo aksomo «šniūrauka». Kojos būdavo apaunamos iš juodo skuduro pasiūtomis «čiurkėmis». Galva visada būdavo apgobiamą balta skarele. Vyrų buvo rengiami baltais marškiniais ir juodais trinyčiais, taip pat juodomis kelnėmis. Odiniais batais («čeverykais») mirusįjį audavo tikrai patys turtingieji. Rusnės apylinkių lietuviams dar XX a. pradžioje, pagal to meto madą, būdavo apsegamos keletu naminių išilgadryžių sijonų («kedelių»), vadinamų «marginiais». Vienu sijonu apvilktą moteris būtų buvusi palaikyta pusplūke, ir «taip laidoti būvę negražu».

Senovėje ir vyrai, kaip ir moterys, buvo laidojami su galvos apdangalais. Tai patvirtina tiek tautosakinė, tiek ir archeologinė medžiaga. Daugelyje pasakojimų pabrėžiama, kad «seniau mirusį laidojavo su kepure» (Deltuva). XIX a. pradžioje Žemaitijoje, esą, mirusiajam būdavusi užmaunama balta, panaši į vaikų, kepurė su kutu viršugalvyje (Žygaičiai). Daugelyje aprašų nurodoma, jog mirusiajam į karstą dedama «gera kepurė».

Tai leidžia daryti išvadą, jog lietuvių mirusieji būdavo laidojami su visais drabužiais, o vyrai ir su kepurėmis, «kad kitame pasaulyje turėtų pradžia gyvenimo visa, kas reikalinga». Greičiausiai dvasininkams reikalaudant, kad vyrai «šventoje vietoje» būtų vienplaukiai, o moterys, priešingai, — būtinai pridengta galva, ir mirusiesiems vyrams kepurė imta dėti ne ant galvos, o kaip įkapė ant mirusiojo pusiaujo ar šalia mirusiojo drauge į karstą.

Mirusieji būdavo ne tik aprenjami geriausiais jų drabužiais, bet ir žiūrįma, kad šie drabužiai būtų sveiki, nesuplyšę, kad jie būtų reikiamai užsegoti. Mirusiojo kojines būtinai turėdavo būti užrašytos kajaraišiais «ba ant dievo sūdo einant nusmuks, ir bus negražu» (Kalesnykai) arba «anam sviete smukinės, ir mirusis rūgos ant tų, kurie užmiršo kojines parišti».

Drabužiai mirusiajam būdavo siuvami, nemezgant ant siūlo mazgų, kad, «numirėliui einant į dievo sūdą, kojos nesipančiotų» (Alunta) arba kad mirusysis «po smerties rankas ir kojas ištiestų, kad išsilaisvintų iš žemės vargų» (Antalieptė, Papilė), o įkapių siūlės atvartomos, kad «mirusis neprisisapnuotų» (Girkalnis). Be to, pavyzdžiui Tverėčiaus apylinkėse, seniau medžiaga įkapėms būdavo ne kerpama žirkėmis (nors kitais atvejais žirkės, drabužius siuvant, buvo naudojamos), o tiesiog plėšoma rankomis.

²⁵ E. Dulaitienė-Glemžaitė, Kupiškėnų senovė, 248, Vilnius, 1958.

²⁶ Vienybė lietuvininkų, 51, 606 (1894).

Tai greičiausiai tradicijos užkonservuotas žilos senovės lietuvių buitės atspindys.

Adatą, kuria siuvamos įkapės, kaip ir kitus mirusįjį lietuvių daiktus — tabu, dažniausiai merginos naudodavo burtams. Marcinkonių apylinkėje tokią adatą merginos įsegdavo į sijono apačią («padelkas»), kad vakaruškose bernai geriau šokti vestų.

Aprengtas numirėlis šarvojamas tam tyčia parengtoje garbingiausioje namų vietoje. Ant dviejų suoliukų padėta lenta užtiesiama baltomis staltiesėmis, galvūgalyje dažnai padaromas nedidelis paaukštinimas, ant jo padedama pagalvė. Į taip pataisytą guolį gu'domas numirėlis. Mirusysis iš šalių apstatomas gėlėmis ar eglaitėmis, prie jo uždegama 1—2 ar daugiau žvakių, ir, kol jis guli pašarvotas, prie jo visą laiką dega šviesa. Mirusysis visada būdavo šarvojamas kojomis į duris. Rusų folkloristo J. Sokolovo nuomone, taip buvo daroma «norint palengvinti jam išeiti iš namų, neduoti kokios nors galimybės užsilaikyti pirkioje»²⁷.

Situacijos atžvilgiu mirusysis šarvojamas dvejopai: seklyčios viduryje, taip kad galima būtų jį iš visų pusių laisvai apeiti, arba prie galinės sienos. Pirmuoju būdu numirėlį ilgiausiai šarvojo rytų aukštaičiai ir dzūkai. Turint galvoje, kad daugelis rytų aukštaičių buitinės kultūros reiškinį pasižymi didesniu archaizmu, reikia manyti, jog ir šis mirusiojo pašarvojimo būdas yra ankstesnis už mirusiojo šarvojimą prie galinės ar šoninės pirkios sienos.

Breslaujos — Vydžių apylinkių lietuviškuosiuose kaimuose numirėlis taip pat šarvojamas viduryje pirkios ant lentų. Jo galvūgalyje pastatomas stalas giesmininkams. Ant stalo visada stovi prariektas kepalas duonos ir truputis druskos. Žiūrįma, kad prie numirėlio nebūtų «grynas stalas». Duona ir druska užsikanda giesmininkai, kad «gerklės nedžiūtų». Kupiškio apylinkėse taip pat ant stalo būdavo padedamas neprariektas ar prariektas duonos kepalas, bet tik prieš pat mirusįjį išlydint į kapines, kad «su mirusiu kartu neišeitų namų ištekčiai, namai neištuštėtų»²⁸.

Pašarvotam ant lentos mirusiajam paprastai į rankas, sudėtas ar sunertas ant krūtinės, būdavo įdedama balta nosinė, o kartais ir galelis žvakės («grabnyčios»), kad, «teismo dieną keldamasis iš numirusių, turėtų kuo nusišluostyti veidą ir pasišviesti kelią, keliaudamas į pomirtinį gyvenimą» (Veliuona).

Apie šeimos nario mirtį tuojau būdavo pranešama giminėms, o, mirusįjį pašarvojus, «duodama žinia», t. y. pranešama kaimynams. Skirtingai nuo šeimos švenčių, į kurias buvo priimta net pakartotinai kviešti, paprotys nereikalavo į laido tuves kviešti. Šiuo atveju užteko vien pranešimo apie įvykusį mirties faktą. Radviliškio apylinkėse XIX a. apie ligonio mirtį kaimė būdavo pranešama, mušant būgnelį. Būgnelis būdavo padarytas iš šuns odos, kad geriau skambėtų. Jį mušdavo dviem mediniais pagaliukais sutartu taktu²⁹. Panašiai elgtasi ir Kupiškio apylinkėse. Sakydavę: «Jau bubinų pomušė, ainam apsuduos». Mat, eina «apsėsti» mirusiojo — «mels-tis, giedoti, jo vieno nepalikti, kad piktos dvasios nepristotų»³⁰. Vidurinėje Lietuvos dalyje, apie Krakes, apie mirtį kaimynams pranešama, nieko nelaukiant, net nakties metu. Atėjusysis pabarškina į langą ir sako: «Prašom į pagrabą, mirė NN». Prieš kaimų skirstymą į vienkiemius, dar XX a. pradžioje, žmogui mirus, kaimo gatvėje būdavo pabarstoma skiedrų (ilgainiui vietoj skiedrų imta naudoti eglisakes) ir, einant gatve, skambinama

²⁷ Ю. М. Соколов, Русский фольклор, 174, Москва, 1941.

²⁸ E. Dulaitienė-Glemžaitė, Kupiškėnų senovė, 251.

²⁹ M. Cilvinaitė, Sarginimo, marinimo ir laido tuvių papročiai.— GK, 31, 185.

³⁰ E. Dulaitienė-Glemžaitė, Kupiškėnų senovė, 248.

varpeliu. Rusnės apylinkėse būdavo kviečiama per kvieslį. Kvieslys, atėjęs prie durų, sakydavo: «Aš esu kvieslys, duodu garbę nuo nabašnyko ir nuo pasilikusiųjų. Meldžiu, kad nepasididžiuotumėte ant septintos valandos ateiti ryt į budynę, o poryt į šermenis ir palydėt, o po palydėjimo susivokti į tą pačią vietą, iš kur lavonas yra išneštas»³¹. Buržuazinės valdžios metais Rusnės apylinkės kaimuose jau buvo imta į šermenis kviesti vokiečių miestiečių pavyzdžiu specialiai šiam reikalui spausdintais pakvietimais. Pakvietimo krašteliai būdavo apvedžiojami juodu vainiku. Kiekvienas pakviestasis jautė pareigą atsilankyti šermenyse, o negalėdamas to padaryti, mirusiojo šeima pasiūsdavo pranešimą juodo popieriaus lapelyje, ten drauge įrašydama jai užuojautos žodžius.

Kvietimo į šermenis būdų raida atspindi kaimo bendruomenės tarpusavio ryšių kitėjimą istorijos eigoje. Išskyrus pastarąjį kvietimo būdą, kvietimas į šermenis neturėjo kvietimo elementų, o buvo tiktai įvykusio fakto pranešimas, kuris, savo ruožtu, visus bendruomenės narius įpareigodavo dalyvauti mirusiojo laidotuvėse. Bendruomeninių tradicijų atgarsius rodo kai kuriose Lietuvos TSR vietose išlikęs įsitikinimas, jog «į pakravus nu-eiti — pareiga»³².

Karstas Lietuvoje dar vadinamas grabu, rakštimi³³. Abu pirmieji terminai nėra lietuviški: vienas (karstas) yra skolinys iš vokiečių kalbos, antrasis (grabas) iš slavų. Baltiškesnis žodis «rakštis» karstui reikšti ligi šiolei išlikęs tiktai Valkininkų apylinkėse dzūkų tarmėje, nors jį pažįsta ir aukštaičiai rytiečiai. Šį terminą karsto prasme vartoja ir K. Širvydas savo žodyne³⁴. K. Būgos nuomone, «rakštis»³⁵ yra išvestinis žodis iš veikmažodžio «rakti», t. y. «krapštyti, krapštant atidaryti, drėksti, durti, kasti». Tą patį patvirtina ir latvių kalbos žodis «rakt» — kasti. Šiandieniniai dzūkai pažįsta šį žodį tarmine forma «rakšcis».

Kad lietuviai jau nuo senų laikų savo mirusiuosius laidodavo karstuose, rodo archeologiniai duomenys. Karstų buvimą rodo daugelyje vietų kasinėjimų metu rasti karsto kontūrai — tamsesnės žemės dėmės. Seniausieji lietuvių karstai yra buvę skobtiniai iš ažuolo ar pušies medžių. Skobtiniai karstai Lietuvoje buvo naudojami nuo pirmųjų mūsų eros šimtmečių iki XVII a.³⁶ Tai rodo ypatingas randamų palaidojimų suspaudimas.

Tačiau dar pirmaisiais mūsų eros šimtmečiais Lietuvoje buvo naudojami ne tik skobtiniai, bet ir keturkampiai lygiu dugnu karstai. Tai rodo Veršvų, Upytės, Seredžiaus kapinynų kasinėjimų medžiaga. Archeologijos duomenis patvirtina rašytiniai šaltiniai. Antai Brandas rašo, kad Prūsijos lietuviai savo mirusiuosius laidojė iš keturių lentų sukaltuose karstuose³⁷.

Apie lietuvių karstų formas vėlesniais laikais rašytiniai šaltiniai ligi XIX a. žinių nepateikia. L. Jucevičius, aprašydamas žemaičių laidotuvių papročius XIX a. pradžioje, nurodo, kad karstai būdavę sukalami daugiausia iš šešių lentų ir jų vidus išmušamas audeklu³⁸. Iš to galima daryti išvadą, kad keturkančiai, dėžės formos lietuvių karstai galėjo būti tarpinė, pereinamoji karstų forma. Slavų laidotuvių papročiai³⁹, taip pat lietuvių

³¹ AES 60 (22).

³² LTR 2621 Kuktiškės (1947 m. užrašas).

³³ KVDM b. 76 Valkininkai (1940 m. užrašas).

³⁴ C. Szyrwid, Dictionarium trium linguarum, Vilnae, MDCCXIII.

³⁵ K. Būga, Kalba ir senovė, 171, 261, Kaunas, 1922.

³⁶ O. Navickaitė, Veršvų kapinyno laidojimo papročiai.— LTSR MA Darbai (serija A), 2, 155 (1957).

³⁷ J. A. von Brand, Reysen..., 98.

³⁸ L. A. Jucevičius, Raštai, 280.

³⁹ D. Zelenin, Russische (Ostslavische) Volkskunde, 323.

raudos⁴⁰ atkreipia dėmesį į dar vienos rūšies karstus — karstus su lange-liais. Tačiau, išskyrus raudų įvaizdžius, nieko tikresnio apie tokius karstus negalime pasakyti.

Karstas paprastai daromas, jau numirėlį pašarvojus. Tuo tikslu būdavo kviečiami į namus meistrai, jie vaišinami, parūpinamos lentos. Vakarinėje ir šiaurinėje Lietuvos dalyse retesniais atvejais karstas būdavo pasidirbdinamas iš anksto. Tuo atveju jis būdavo laikomas ant trobos aukšto, klėties užlų ir bažnyčios lubų. Šilutės rajono, Syškrančės kaimo gyventojas, senas žvejys Augustas Deivelaitis pasakojo: «Dabar ir aš turiu grabą, su smala nuteptą. Seniau pas mus ant bažnyčios Rusnėje būdavo eilėmis sudėta po 100—200 grabų, ant kiekvieno užrašyta savininko vardas ir pavardė. Mano tėvas savo grabą ant bažnyčios laikė net 15 metų. Vienas žaliai dažytas grabas su įrašu «1857 m. N. P.» dar prieš šį karą stovėjo Rusnėje ant bažnyčios, matyt, užmirštas. Grabus, dar gyvi būdami, turėjo ir gspadoriai, ir liuosininkai»⁴¹.

Karstas būdavo dažomas senam daugiausia tamsiai — juoda, ruda spalva, jaunam — baltai. Dar XIX a. pabaigoje Seredžiaus apylinkių turtingesnieji valstiečiai karstus dažydavo ne tik juodai, bet ir geltonai ar raudonai⁴². Kuršių Neringos žvejai «kopininkai» savo mirusiųjų karstus dažydavo mėlynai, Rusnės žvejai — vyrams mėlynai su žaliais kantai, moterims — žaliai⁴³. Neturtingųjų karstai būdavo arba visai nedažyti lentų, arba nutepti juoda spalva.

Lietuvos kaimuose specialių amatininkų-grabdirbių nebuvo. Reikalui esant, karstą padaryti buvo kiekvieno kaimyno staliaus pareiga. Už karsto padarymą taip pat nebūdavo inama atlyginimo, grabdirbys tebūdavo gerai pavaišinamas ir apdovanojamas drobės stuomeniu, rankšluosčiu. J. Basanavičius rašo, kad, pavyzdžiui, Seredžiaus apylinkėse «grabdirbiam už darbą nemoka, bet pagirdo gerai ir šeria, kaip per linominį»⁴⁴. Prietaringi valstiečiai tikėjo, kad pavaišinti ir kuo nors grabdirbys apdovanoti esą būtina, nes kitaip jiems «tirpsiančios rankos» (Antalieptė).

Karstą darant, taip pat būdavo laikomasi atitinkamų prietarų. Ypač buvo žiūrima, kad jis nebūtų per ankštas, kad mirusysis jame nebūtų suspaustas, nes tada «jis nuėjęs pas dievą prašys, kad grabdirbio dangun neįleistų» (Seirijai).

Karstą darant, esą, negalima numirėlio matuoti kitaip, kaip tik ilga lazdele, joje peiliu (tik ne duonriekių) įpiaunant įkartas. Panaudotos lazdelės būdavo sulaužomos ir sudeginamos. Buvo tikima, kad tokią lazdele sukapojus kirviu, jos kapotojas mirtų (Antalieptė).

Susidariusiomis skiedromis ir drožlėmis būdavo išklojamas karsto vidus ir priekemsama mirusiojo pagalvėlė. Karsto vidus, be to, būdavo išmušamas balta drobe, jaunam mirus — iškaišomas rūtomis ir kitomis gėlėmis.

Į numirėlio pagalvėlę, be skiedrų, dar būdavo dedama per žolinę «šventintų» žolių: viksvų, pataisų ir kt., «kad mirusis būtų ramus ir nesivaidentų». Visoje Lietuvoje į karstą būdavo dedama tik viena pagalvėlė, išskyrus Rusnės žvejus, kurie dėdavo būtinai dvi, kad velioniui būtų patogiau gulėti. Būdinga tai, kad niekur nebuvo dedama į karstą plunksninės pagalvėlės. Liaudis tai aiškina taip: mirusieji dažnai laidojami kapinėse į senas duobes. Mediniai karstai supūva, taip pat supūva ir visa kita, o

⁴⁰ Lietuvių tauta, IV kn., I sąs., 87.

⁴¹ AES 60 (22) (1956 m. autorės užrašas).

⁴² J. Basanavičius, Iš gyvenimo vėlių bei velnių, 14.

⁴³ AES 60 (22).

⁴⁴ J. Basanavičius, Iš gyvenimo vėlių bei velnių, 14.

plunksnos nesupūva, todėl, kasant kitam numirėliui duobę, jos pasipiltų ir išsisklaidytų po kapus⁴⁵.

Mirusiajam pagalvėlė, kaip ir įkapės, būdavo siuvama be mazgo, kad ją siuvas nemirtų. Dėl tos pačios priežasties pagalvėlės neturįs siūti jaunes žmogus.

Pateiktoji medžiaga rodo, kad lietuvių liaudis karstą vaizdavosi kaip pomirtinį mirusiojo būstą ir todėl stengėsi, kad jis būtų mirusiajam patogus gyventi «aname pasaulyje».

Pašarvotas numirėlis ilgesnį ar trumpesnį laiką laikomas namuose. Lavono laikymas namuose ligi laidotuvių Lietuvoje vadinamas: Žemaitijoje — «budynė», rytų Aukštaitijoje — «apsėdai» (Kupiškis, Biržai), «pagrabas», «pakrāvai»⁴⁶, Užnemunėje, kaip ir Prūsijoje, — «šermenys». Šermenų pavadinimas yra kilęs nuo žodžio «šerti»⁴⁷. Šermenų terminas pirmą kartą istoriniuose šaltiniuose paminimas XIV a. pradžioje⁴⁸. Vėliau jis minimas XV a. vyskupo Mykolo Jungės artikulose, kuriais Prūsijos lietuviams draudžiama šermenų (*sirmen*) metu sunaudoti daugiau kaip vieną statinę alaus⁴⁹.

Senieji rašytiniai šaltiniai kalba apie lietuvių šermenis, kaip apie vėlės vaišinimą, mirusiojo garbei keliamą puotą, kurioje ypač daug ir stipriai girtaujama. Antai Vulfstanas, pirmasis aprašęs lietuvių šermenis, sako: «Karalius ir kitus aukštos kilmės žmones juo ilgiau palieka nelaidotus, juo daugiau turty turi, kartais iki pusmečio, ir lieka nepalaidoti, ir guli savo namuose ant žemės. Ir jam viduj gulint turi būti puotaujama ir žaidžiama, kol jį palaidoja»⁵⁰.

Lietuvius apkrikštijus, krikščionių dvasininkai ėmė griežtai kovoti su panašiais papročiais. Buvo išleisti jau minėtieji Mykolo Jungės «Artikulai» (XV a.), kuriais buvo draudžiamos pagoniškos laidotuvių apeigos. Šį draudimą 1471 m. pakartojo kitas vyskupas Ditrichas II⁵¹. Tačiau, nepaisant minėtų draudimų, šermenų puotos lietuvių tarpe išliko ir toliau. Tai rodo XVI, XVII a. ir vėlesni rašytiniai šaltiniai. Pavyzdžiui, Erazmas Stela pačioje XVI a. pradžioje rašo, kad Prūsijos lietuviai tuo metu ne tik gimimo dieną (*dies natalitatis*), bet ir šermenis taip pat su dainomis ir žaidimais švęsdavę⁵². Šermenų metu ypač daug buvo geriama. Gėrimas prie numirusio, matyt, tuomet yra turėjęs apeiginę prasmę. Šį apeiginį gėrimą Pretorijus taip aprašo: «Vienas artimųjų draugų, kaušelj nusitvėręs, meldžiasi už mirusiojo vėlę, tada truputį nulieja žemėn, sakydamas: Žemynėle, būk linksma ir priimk šią vėlelę, ir gerai apsaugok. Tada jis išgeria palabindamas (užsveikindamas.— A. V.), o jam vėl pripildo kaušelj ir jis išgeria į mirusį: Dabar tu, mano bičiuli, broli ir t. t. Dievas nori apsaugoti tavo vėlę. Po to jis išgeria, paduoda kaušelj kaimynui, tas vėl žemyneliaudamas ir palabindamas geria, ir taip kaušelis eina aplinkui»⁵³.

Brandas (XVII a.) savo kelionės aprašyme sako, kad lietuviai, susėdę aplink mirusį, nesimeldžia, bet, apsupę mirusį, rauda žodžiais⁵⁴. Dokument-

⁴⁵ AES 83 Telšių raj. Nevarėnai (1958 m. užrašas).

⁴⁶ Pakravai — šermenys: „Kai pakravuos jie giedojo, dūda spengė ir raudojo...“ — Pasakos pritikimaj weselos ir giesmes par kunigu K. Olechnavicziui, Plebonu Mierkines (Merecz) sudierinimays lietuwiszkay paraszitos Wilniui, 113, Metuosi 1861.

⁴⁷ F. Nesselmann, Wörterbuch der litauischen Sprache, 516, Königsberg, 1851.

⁴⁸ Chr. Krollmann, Eine merkwürdige samländische Urkunde.— Altpr. Forschungen, XI Jahr. . . — 1, 32—38 (1934).

⁴⁹ W. Mannhardt, Letto-preussische Götterlehre, 166, Riga, 1937.

⁵⁰ Cit. iš vertimo. MAII, b. 28.

⁵¹ P. Pakarklis, Kryžiuočių valstybės santvarkos bruožai, 262—264, Kaunas, 1948.

⁵² Scriptorum rerum Prussicarum, 4, 294; W. Mannhardt, Letto-preussische Götterlehre, 182.

⁵³ W. Mannhardt, Letto-preussische Götterlehre, 602.

⁵⁴ J. A. von Brand, Reysen. . . , 99.

te «Recessus generalis» sakoma: «Jie turi visai mesti besaikį girtuokliavimą per laidotuves, koks būdavo anksčiau, ir turi sunaudoti ne daugiau kaip pusę statinės alaus, arba, jei yra pasiturį žmonės, ne daugiau kaip vieną statinę, šiaip turės sumokėti tris markes pabaudos»⁵⁵.

Prūsijos lietuvių šermenis aprašančioje XIX a. literatūroje pabrėžiama, kad «šermens yra didžiausia lietuvių žinoma šeimos šventė. Ir mažiau turtingas valstietis nevengia, jei tik galima, sukviesti 80—100 žmonių ir juos gausiai pavaišinti. Nemaža sunaikina valgių ir gėrimų, o muzika, kurią dažnai parsikviečia iš tolo, po pakasynų neretai užgroja linksmus šokius bei žaidimus. Karstas bei mirusiojo drabužiai būna daugiausia labai brangūs, ir pašarvotas lavonas kuo ilgiau laikomas. Kadangi vaišės trunka keletą dienų, tai kartais vienos šermenys atsieina ligi 3000 markių, ir, tūlam sunkiai susirgus, šeiminkė jau pradeda rūpestingai penėti kiaules, veršius bei žąsis. Tai visiškai atitinka ligonio valių, nes kartais ligonis testamentu įpareigoja iškelti puikias šermenis. Jau ir todėl šeiminko šermenims turi būti papiautas vienas jautis, nes kitaip, pagal lietuvių prietaringus tikėjimus, visi galvijai susirgtų ir išgaištų»⁵⁶.

A. Pabrėža⁵⁷ savo pamoksluose 1843—1844 m. su pasipiktinimu kalba apie salantiškių žemaičių girtavimą laidotuvėse: «Bet ak kaip tai prie nekurių iš mūsų dedas. Eit į budynes, į pagrabus, ale eit prie gėrimo ir prie valgymo. Daug ir iš katalikų, kurie, išgirdę žmogų numirus, jei spadziovojas gausiantys arielkos, lek prie nabaštiko kulvertiniu, o jei regas nieko negausiantys, anei kojos nekel,— nėra kam nei grabą dirbti, nei nabaštiką aprėdyti, nebe budėti. . . Prie bagoto, priešingai, šioks toks, visi, o labiausiai liubijantys trunkus, losnai (tarsi.— A. V.) varnai koki, lek, bėg, skubinas, netaip dėl ratunko dūšios nabaštiko, kaip dėl čerkos arielkos. . .

Koki griekai toliau papildė budyniose, palaidojimuose, pagrabuose ir kituose atminimuose už nabaštiką? Šitai strošnu yra pamislyti. Vieni ryn springta arielka lig apsvaigimo galvos, kiti, losnai šeškai po urvus, trinas, šlaistos po užkampius, vaikiukai su mergikėmis, uždegti visu matomu nečystu, ir tie dar strošnesniai griešija. . . Nevet ir patys namiškiai nabaštika daug ponui dievui nusided, musydamys prie gėrimo, per tą tankiai prigirdo nevet ir mažus vaikus».

Tačiau pačių vaišių Pabrėža nesmerkia, laikydamas tai «išmalda» mirusiajam: «O kas prigul ant česo budynių, pagrabų, devintinių, šermenų, sukaktuvių, sakau, jogei valnu yra žmonelius susirinkusius ant to laiko pačestavoti ir pavaišinti. . . Duodas tas valgis ir čėsnis dėl to, idant pajudintų širdis gyvųjų ant meldimos už mirusįjį. . . Davimas tas valgio ir trunko yra tikra almužna,— o tai keliantysis tas vaišes turi tokią intenciją turėti, idant per tą almužną išprašytų nuo dievo čyščiaus mūkų atleidimą dėl nabaštiko. . .

A. Cvekas, rašydamas, jog lietuviai kartais net testamentu įpareigoja artimuosius iškelti jiems geras šermenis, nė kiek neperdeda. Antai viename 1936 m. notariniame žento su uošve susitarimo dėl išimtinės akte, šalia kitų prievolių, žentas pasižada, uošvei mirus, «tinkamai ją palaidoti savo lėšomis»⁵⁸.

⁵⁵ Recessus generalis, II d., 12 skyr. „Apie laidotuves ir kapines“. Vertimas — MAII.

⁵⁶ A. Zweck, Litauen. . . , 173.

⁵⁷ A. Pabrėža, Pamokslay apy septynis Sakramentus ogólnay yr apy Nekorius Sakramentus ipatingay. Skyrius „Apy laydojyma nóumyrosiu“, 353—354.— Rankraštis VVU bibliotekos Rankraščių skyriuje.

⁵⁸ VKMA, f. 232, a. 1, b. 232; plg. A. Vyšniauskaitė, Lietuvio kolūkiečio šeimos kultūrinio lygio pakilimas.— 40 metų, 124, Vilnius, 1958.

Sartorio nuomone, lietuvių šermenų apeigos, tai paskutinė jų atsisveikinimo su mirusiuoju puota⁵⁹. Šią mintį patvirtina S. Svabės aprašytas lietuvių paprotys, kad jo laikais (apie 1573 m.) Žemaitijoje, Lietuvoje ir Kurše aprėdytas lavonas būdavo sodinamas ant kėdės ir, svečiams bei gentims aplinkui susėdus, būdavo geriamas, valgoma ir garbstomas velionis⁶⁰. Tą pat teigia ir Malecijus (XVI a.), M. Strykovskis bei kiti autoriai. «Sūduvių knygelės» (XVI a. I-oji pusė) skyrelyje «Apie mirusius» sakoma: «Lavoną jie išperia karštoje pirtyje arba kubile, švariai jį nuprausia ir apvelka baltais drabužiais ir pasodina ant kėdės. Po to pragrėžia ties viduriu statinaitę alaus, nuleidžia jo į indą, paima kaušeljį. Vienas jų užgeria mirusįjį, sakydamas: «Aš tave užgeriu, bičiuli, ko tu numirei? Ar tu neturėjai savo mielos žmonos, vaikų, gyvulių ir visko pakankamai?» Ir taip visi paeiliui užgerinėja. Baigdami jie jį užgeria, linkėdami labos nakties ir prašydami, kad jis aname pasaulyje pasveikintų jų tėvus, brolius, draugus ir būtų taip pat jiems malonus. Po to jį apvelka drabužiais...⁶¹ Beveik pažodžiui šią žinią pakartoja M. Strykovskis, pridėdamas tik tai, kad mirusiojo kaklas apjuosiamas rankšluosčiu, į kurį pagal galimybes įrišama keletas skatikų, duonos su druska ir įstatomas į karštą indelį alaus. O laidojamai moteriai įdedama siūlų ir adata, kad turėtų kuo užsisiūti, jeigu jai kitame pasaulyje kas supliš...⁶² Iš Strykovskio, matyt, šią žinią pasiskolino ir J. Kraševskis Pilėnų kunigaikščio Valgučio šermenims aprašyti⁶³.

Viename Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos instituto 1955 m. etnografinės ekspedicijos užrašė iš Kauno raj., Viršūžiglio apyl., Kampiškių k., tvirtinama, kad tuo atveju, «jei yra iš ko», bet mirusiojo artimieji nekelia šermenų, mirusiojo vėlė vaidenantis, neduodama jiems ramybės. Esą, vieno netolimo dvaro ponias, ponui mirus, nekėlusį šermenų. Tada mirusiojo pono vėlė pradėjusi vaidintis: kasnakt nuo visų ten buvusių nutraukdavusi užsiklojimus ir sukišdavusi juos į kiaulių lovius. Ponias buvę patarta suprašyti žmones į šermenis. Kai ji tai padariusi, mirusiojo vėlė daugiau nebesivaidenusi⁶⁴.

Vaišės šermenų proga aptariamoms kaip ir kitos šeimos švenčių vaišės, žodžiu «kelti»: «kelti šermenis» («pagrabą»), «kelti krikštynas, vestuves, balių». Šermenys ligi pastarųjų laikų trukdavo 1–3 dienas. Daugelyje mūsų turimų aprašų pabrėžiama, kad mirusiojo viešėjimo namuose laikas priklauso nuo jo šeimos turtingumo, tačiau Kuršių Neringos ir Nemuno deltos žvejai, ir to nepaisydami, savo mirusiuosius nelaidotus išlaikydavo iki 8–9 dienų⁶⁵. Vieno informatoriaus teigimu: «Lietuvninkai ilgai laikydavo mirusįjį namie todėl, kad iš valdžios buvę įsakyta be trijų parų nelaidoti. Antrą dieną po mirties turėjai eiti apie tai pranešti į valdžią, užregistruoti. Gavai iš jos ženklą, tada galėjai eiti varpus traukti pas kunigą (t. y. «nešti ant pazvanų»)»⁶⁶. Kuršėnų rajono Pakubelių apylinkėje paprotys reikalavo mirusį seną žmogų išlaikyti namie bent dvi dienas, nes kitaip, esą, «atrodys, lyg jo nekėstum, kad greit išleidi». Jeigu kas numirėlį labai greitai laidoja, apie tokį sakoma: «Nabašnykas nė nakties nepernakvojo, ir išleido». Arba «tas nė paviešėti negavo»⁶⁷. Pana-

⁵⁹ Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens, 5, 50.

⁶⁰ J. Basanavičius, Iš gyvenimo vėlių bei velnių, XLVI.

⁶¹ W. Mannhardt, Letto-preussische Götterlehre, 257.

⁶² M. Strykowski, Kronika polska..., 1, 149.

⁶³ J. Kraševskis, Kunigas, Vilnius, 1958.

⁶⁴ AES 34 (36). Papasakojo A. Burkevičienė, 48 m. amžiaus.

⁶⁵ AES 60 (21) Mingės k., Šilutės raj.

⁶⁶ AES 60 (22) Šyškrantės k., Šilutės raj.

⁶⁷ AES 83 (66). (1958 m. užrašas.)

ši nuomonė, kad mirusįjį skuba palaidoti tik tas, kas jo nemylė, sutinkama visoje Lietuvoje. Tai rodytų, kad ligi pastarųjų laikų išsilaikęs liaudyje šermenų kėlimo paprotys yra lietuvių senųjų mirusiojo vaišių liekana.

Šermenyse vienur būdavo vaišinami visi jų dalyviai, kitur tik giminės ir «reikalingi» — duobkasiai, grabdirbiai, giesmininkai. Užnemunėje šermenyse kas vakarą būdavo duodama valgyti visiems susirinkusiems du kartus: tik susirinkus ir vėlai naktį. Kaišiadorių rajono Rumšiškių apylinkėje dažniausiai būdavo valgydinami tik «reikalingi». Kuršių Neringos ir Rusnės apylinkių žvejai jau XX a. pradžioje šermenyse («budynėje») svečių visai nevaišindavo. Žemaitijoje per budynę visi būdavo valgydinami neluptomis virtomis bulvėmis su jautiena, ragaišiu ar pyragu, kartais «slope» ar kopūstais su mėsa. Vydžių rajono lietuviškuose Apso apylinkės kaimuose šermenų metu būdavo duodama valgyti kopūstų sriubos, mėsos, sviesto. Vasarą kopūstų vietoj duodavo «viral» — kruopų, makaronų ar šiaip sriubos. Miestiškieji valgiai — įvairios mėsos, sviestas, sūris, arbata, kava ir pan. — vietoj sriubos šermenims imta naudoti palyginti neseniai.

XIX a. viduryje Seredžiaus apylinkėse buvo toks paprotys: šermenų metu ant stalo stovi duona, druska ir alus. Alus būdavo dalijamas visiems, kas tik ateina į šermenis⁶⁸. Tuo pat laikotarpiu Radviliškio apylinkės kaimuose pašarvoto numirėlio kojūgalyje ant kėdutės būdavo pastatoma degtinės su ąsočiu ar šiaip indu ir šalia puodelis. Kiekvienas naujai atėjęs pakalbėdavo prie numirėlio poterius, paskui priėjęs pasisėmdavo iš indo puodeliu truputį degtinės ir išgerdavo. Gerti turėjo visi, suaugę ir maži vaikai, o išgėrę sakydavo: «Amžiną atilsį, duok jam dangų!»⁶⁹

Panašus atvejis užrašytas dar 1937 m., kada Šiaulių Kraštotyros draugijos ekspedicijos dalyvius, patekusius Žiūronų kaime (Radviliškio v.) į vieno seno valstiečio šermenis, mirusiojo sūnus pasitikęs su ąsaus ąsočiu, o mirusįjį išlydint į kapus, tokiu pat būdu buvę vaišinami visi palydai⁷⁰.

Apie Kuktiškes, Krakes per šermenis («pagrabaujant») visą laiką ant stalo stovi lėkštelė su saldainiais ar gabaliniu cukrumi, taip pat ąsotis alaus «liežuviui pavilgyti».

Šermenų metu, daugiausia vakarais, prie numirėlio būdavo giedamos religinės giesmės. Užnemunėje ypač būdavo gerbiami tokie giesmininkai, «nuo kurių garsaus balso net lempos užgęsta». Žemaitijoje, Akmenės raj., Jučių apyl., už giedojimą giesmininkai būdavo apdovanojami drobės stuomenimis.

Drauge reikia pažymėti šermenų r a u d a s. Mirusiųjų apraudojimo žodžiais («garbstymo») paprotys ligi šiolei tebėra gyvas pietryčių Lietuvoje, tačiau atskirais atvejais sutinkamas ir kitose Lietuvos vietose. Džukų raudos — tai ne tik susitelkusio gailėsčio išliejimas, bet ir tam tikra papročių reikalaujama apeiga. Būdavo raudama numirėlį prausiant, rėdant, giedojimo protarpiais, bet daugiausia kulminaciniais šermenų momentais — dedant numirėlį į karštą, išlydint iš namų, taip pat leidžiant į duobę kapinėse. Be to, artimieji savo mirusiuosius apraudodavo jų mirties metinėse ir kitomis progomis. Šiurpų tokių raudų pavyzdį stebėjo 1957 m. vykusio hitlerininkų nužudytųjų Pirčiupio kaimo aukų minėjimo dalyviai⁷¹.

Apraudant mirusįjį, būdavo išskaičiuojami visi jo geri darbai, privalumai, primenamasi atskiri su jo gyvenimu susiję įvykiai, vaizduojamasi

⁶⁸ J. Basanavičius, Iš gyvenimo vėlių bei velnių, 13.

⁶⁹ M. Cilvinaitė, Sarginimo... papročiai.— GK, 31, 184.

⁷⁰ Ten pat, 189.

⁷¹ Naujausių raudų pavyzdžių pateikta knygutėje: V. Uždavins, Pirčiupio tragedija, Vilnius, 1958.

pasilikusiųjų našlaičių liūdna ateitis. Senutė Teofilė Stankevičienė iš Viršū-žiglio k., Kauno raj., 1955 m. apie Užnemunėje buvusį raudojimo paprotį taip pasakojo: «Raudodavo žodžiais: šiaip verkti buvo negerai, tokia jau buvo mada. Daugiausia verkia moterys, bet pasitaikydavo ir vyrų. Rauda taip, kaip tuo momentu sako širdis. Raudoti — tai skaityti numirėlio gyvenimą: matai, kokia bus tavo, našlaitės ar našlaičio, ateitis, kai pareisi namo nuo kapinių, o šito mylimo asmens jau neberasi. Kalbi apie tai, kaip jis tave pasitikdavo, ką kalbėdavo. Jo, mirusiojo, vardu atsisveikini gimines, pažįstamus»⁷².

Apie šį baltų tautų paprotį pirmą kartą sužinome iš Livonijos eiluo-
tosios kronikos XIII a. Nuo XV a. istoriniuose šaltiniuose raudojimo pa-
protys jau dažnai minimas. Antai 1426 m. Mykolas Jungė savo «Artiku-
luose» griežtai uždraudė Prūsijos lietuviams apraudoti savo mirusiuosius,
grasindamas šio įsakymo nepaisantiems 3 markių pinigine bauda⁷³. «Re-
cessus generalis» dokumente taip pat liepiama bausti raudotojus. Doku-
mente sakoma: «Per šią vizitaciją teko sužinoti, kad lietuviai savo numi-
rėlius duoda apgiedoti elgetoms arba žyniams ir jiems mėsa, duona, javais,
drabužiais ir kitokiais daiktais duoda daugiau, kad stiprintų jų prie-
taringumą, negu duotų mokytojui, jei jis mirusius apgiedotų ir jiems skam-
bintų varpais. Toks piktnaudžiavimas ir prietaringumas turi būti panai-
kintas, o žyniai nubausti greta nusikaltėlių»⁷⁴. G. Ostermejeris 1783 m.
rašė, kad dvasininkų persekiojamas, lietuvių raudojimo paprotys jau iš-
nykęs⁷⁵. Tačiau tai netiesa. Prūsijoje dar XIX a. viduryje buvo atvejų, ka-
da «liūdėsio apimti artimieji, eidami aplink išpuoštą lavoną, rodydami
jam duonos, lašinių ir kt., raudodavę: «Kam tu mus palikai? Kodėl tu nu-
mirei? Ar tau buvo pas mus bloga? Ar tu neturėjai duonos, ar neturėjai
lašinių? Ar neturėjai alaus? Žiūrėk, jų yra pakankamai, kad galėtum gy-
venti. Kam tu mus palieki?»⁷⁶

L. Jucevičius XIX a. pradžioje mini, kad žemaičiai taip pat apraudą
žodžiais savo mirusiuosius: «Prie numirėlio nuolat rauda kuri nors mote-
riškė iš giminių ir skaičiuoja velionio dorybes; jei giminėje nėra gabios
raudotojos, tai paprašo nors svetimą»⁷⁷.

Raudojimo paprotys XIX a. pabaigoje yra aprašytas Seredžiaus apy-
linkėse: «[Kėlus numirėlį į vežimą, užtiesia iš viršaus grabą su drobule.
Įsėdę į tą vežimą motina, sesers ir kitos artimos giminės bobos verkia, ki-
tos balsiai apraudoja gerus darbus ir gražumą mirusiojo»⁷⁸.

Tai leidžia daryti išvadą, kad mirusiųjų apraudojimo paprotys dar
XIX a. viduryje buvo sutinkamas visoje Lietuvoje. Sparčiau vystantis ka-
pitalizmui Užnemunės bei vakarinės ir šiaurinės Lietuvos kaime, nyko
daugelis tradicinių valstiečių buities formų, kartu ten išnyko ir mirusiųjų
apraudojimo paprotys.

Sis senas lietuvių liaudies paprotys leido atsirasti mūsų tautosakoje
specifiniam apeiginės poezijos žanrui — raudoms, vienam iš ryškiausių
improvizacinės kūrybos žanrų.

Raudos yra vienas iš tų laidojimo papročių elementų, kurie, tarybinio
folkloristo J. M. Sokolovo nuomone, rodo tam tikrą gyvųjų meilėnimąsi,
pataikavimą mirusiajam: jis giriamas, kviečiamas į pagalbą, prašomas
nepamiršti savo šeimos, ją lankyti, saugoti ir ginti⁷⁹. Lietuvių paprotys ap-

⁷² AES 34 (37).

⁷³ W. Mannhardt, Letto-preussische Götterlehre, 33.

⁷⁴ Recessus generalis, II d., 12 skyr.— Vertimas — MAII.

⁷⁵ W. Mannhardt, Letto-preussische Götterlehre, 159.

⁷⁶ A. Zweck, Litauen... 172.

⁷⁷ L. A. Jucevičius, Raštai, 280.

⁷⁸ J. Basanavičius, Iš gyvenimo vėlių bei velnių, 14.

⁷⁹ Ю. М. Соколов, Русский фольклор, 174.

raudoti savo mirusiuosius, be abejonės, yra kilęs tada, kai atsirado pir-
mieji pomirtinio gyvenimo vaizdiniai.

XIX a.—XX a. pradžioje, o rytinėje ir pietrytinėje Lietuvos dalyse kai
kuriose vietose dar visai neseniai, eidamos į šermenis, moterys nešdavosi
kampelį duonos. Antai viename 1940 m. užrašė iš Valkininkų apyl., Dar-
žininkų k., sakoma: «Visos ateinančios moterys atsineša po kampelį duonos
«už nabaščiko dūšią»⁸⁰. Toks paprotys apie 1938 m. dar yra buvęs Vievio
rajone, Pastrėvio apylinkėje. Čia kiekviena moteris, ateidama į šermenis
(«pakasynas»), atsinešdavo duonos kamputį. Atėjusioji klaupdavosi ties
mirusiojo kojomis, pasimelsdavo už jo vėlę, po to, priėjusi prie stalo, pa-
dėdavo duoną jo kampe tiesiai ant staltiesės. Vyrai duonos nesinešda-
vo⁸¹. Apie Zaslius toks duonos kampelis buvo suprantamas kaip «almuž-
na» — išmalda⁸².

Sis paprotys dar XX a. pradžioje buvo pažįstamas ir rytų Aukštaitijo-
je: Apso apyl., Vydžių raj.⁸³, Juodupės apyl., Rokiškio raj., ir kt. Juodupės
apylinkėse atnešusioji kampelį duonos ją padėdavo į tam reikalui ant sta-
lo kampo padėtą rėtį. Čia buvo priimta, kad kiekviena šeimininkė ateitų
į šermenis («pagraban») «su savo rūgščia»⁸⁴. Suneštoji duona dažniausiai
būdavusi išdalijama elgetoms.

Sis paprotys literatūroje nėra aprašytas. Jo neteko užrašyti ir Žemai-
tijoje, tuo tarpu kai rytų Aukštaitijoje ir Dzūkijoje jį informatoriai straips-
nio autorei dar patikimai paliudijo. Sprendžiant iš to, kad ir kiti senieji
lietuvių papročiai ilgiau yra išlikę rytinėje Lietuvos dalyje, kai tuo tarpu
vakarinėje Lietuvos dalyje jie jau seniai išnykę, reikėtų manyti, kad ir
duonos nešimasis į šermenis paprotys senovėje galėjo būti žinomas visiems
lietuviams. Iš kitos pusės, čia galima įžiūrėti ir tam tikrą slavų įtaką.

Šio papročio prasmė neaiški. Tačiau, turint galvoje analogišką reiš-
kinį kitose šeimos šventėse, reikia manyti, kad ir šiuo atveju duona turė-
jo apeiginės reikšmės. Tai galėjo būti visos bendruomenės auka tiek mi-
rusiojo vėlei, tiek ir tos šeimos (giminės) protėvių vėlėms apskritai. Tas
faktas, kad suneštieji duonos abrakėliai nebūdavo sunaudojami mirusio-
jo šeimos reikalams, o išdalijami elgetoms, dar labiau patvirtina šią
prielaidą.

Sis paprotys gali būti siejamas su XVI a. Prūsijoje buvusiu pa-
pročiu dėti duonos mirusiajam į karstą. Vadinasi, simbolinis duonos (ne
viso kepalas, o tik nedidelio abrakėlio, prariškimo) nešimasis į šermenis
galėjo reikšti simbolinį mirusiojo išrengimą į tolimą kelionę. Kadangi mo-
terys buvo pirmosios žemdirbės, duonos augintojos, tai ir tą duoną dova-
noti mirusiųjų vėlėms galėjo būti išimtinė jų teisė. Vadinasi, duonos at-
nešimas tokiu būdu buvo viena iš priemonių įsiteikti dar nepalaidoto mi-
rusiojo vėlei, esančiai prie jo, o tuo pačiu ir priemonė apsaugoti nuo ga-
limo jos kenkimo.

Pagal lietuvių liaudies papročius lavonas į karstą būdavo guldomas,
prieš pat jį išlydint į kapines. Remiantis liaudies tikėjimų medžiaga, nu-
mirėlio paguldymas į karstą reiškė galutinį jo atsiskyrimą iš gyvųjų tar-
po. Buvo manoma, kad «kol nabašnykas guli ant lentos, jis viską girdi,
o kai jį įdeda graban, nieko nebegirdi»⁸⁵.

⁸⁰ KVDM b. 76.

⁸¹ AES 83(3).

⁸² AES 83(42).

⁸³ AES 44(21). (Autorės 1956 m. užrašas.)

⁸⁴ AES — Istorijos instituto 1952 m. etnografinės ekspedicijos medžiaga.

⁸⁵ LMD I 213(34) Siauliai.

Su mirusiuoju, prieš uždaranč karstą, būdavo tam tikru būdu atsi-
sveikinama. Labiausiai buvo įprasta artimiesiems atsisveikinti bučiuojant
velionio kojas, rankas, veidą. Mirusiojo kojų bučiavimas, žinomas visoje
Lietuvoje dar XX a. pradžioje, buvo aiškinamas kaip priemonė nusikra-
tyti mirusiojo baime: «Nabašnyko atapintes (kojų padus.— A. V.) bučiuo-
ja prieš išvežant, kad nabašnyko nebijotų» (Tverečius). Apie Anykščius
buvo tikima, kad, pabučiavus mirusiojo kojas, galima greičiau jį užmiršti.
o užmiršimas tam tikra prasme padedąs mirusiajam, nes «gailėstis ne-
duoda mirusiajam ramybės».

Į karstą paguldytas numirėlis visada būdavo nedelsiant išnešamas iš
pirkios. Aluntos apylinkėse buvo manoma, jog tai būtina daryti, kad «tuose
namuose daugiau niekas nebemirtų».

Dėl tos pačios priežasties būdavo kuo greičiausiai pašalinami iš tro-
bos mirusiojo patalas ir lenta, ant kurios jis buvo pašarvotas. Antai apie
Anykščius, Uteną, vieniems numirėlių guldant į karstą, kiti kuo greičiau-
siai bėgdavo iš trobos lauk su jo patalu, tikėdami, kad «jeigu patalo ne-
išneši pirma nabašnyko, kitas greit mirs tuose namuose». Ramygalos apy-
linkėse lenta būdavo išardoma ir patalynė išdžiaustoma ant tvoros, vos
išnešus iš pirkios karstą.

Lietuviai, kaip ir kitos tautos, tikėjo, kad panašios magiškos priemo-
nės padėsiančios užkirsti kelią mirusiojo vėlei grįžti atgal į jos buvusius
namus, tą vietą, kur ji buvo vaišinama. Prie mirusiojo buvusių ir su juo
susilietusių daiktų sunaikinimas ar pašalinimas iš trobos, kaip ir mirusio-
jo lavono paskutinis pabučiavimas, prietaringo žmogaus įsitikinimu, buvo
priemonės atsikratyti mirusiojo baime.

Lietuvių liaudis nuo pat seniausių laikų ligi XX a. pradžios dėdavo
mirusiajam į karstą įvairių jo vartotų daiktų: pinigų, amatininkams — jų
darbo įrankių, moterims — siūlų, adatą. Įkapės, kaip rodo archeologiniai
duomenys, sudarė ne tik mirusiojo aprangos reikmenys, bet ir darbo įran-
kiai, ginklai, net maisto produktai. Apie tai liudija lietuvių kapuose ran-
dami gale galvos padėti miniatiūriniai moliniai puodeliai ar geriamieji
ragai. Jie greičiausiai buvo statomi su gerimu mirusiojo pomirtiniam gy-
venimui.

J. Malecijus rašo, kad XVI a. viduryje lietuviai lavonui gale galvos
dėdavę duonos ir statydavę alaus ar midaus, kad vėlė nealktų ir netrokš-
tų⁸⁶. Tačiau J. Malecijaus žinia, kad lietuviai mirusiajam pinigus įrišą
į skarelę ant kaklo (šią žinią pakartoja ir M. Strykovskis), V. Manhardo
nuomone, yra neteisinga, čia sumaišytas slavų paprotys su lietuvių pa-
pročiu pinigų įmesti tiesiog į karstą ar į duobę⁸⁷. Pinigų dėjimo į karstą
papročių patvirtina vėlyvųjų kapinynų kasinėjimų duomenys. Antai Šiau-
lių «Aušros» Istorijos-etnografijos muziejaus 1956 m. vykdyti Žagarės ra-
jono, Rukuižių kaimo XIX a. pradžios kapinyno bandomieji archeologiniai
kasinėjimai patvirtino, kad dar tuo metu mirusiajam būdavo dedami kaip
įkapės peiliai, monetos, amatininkų darbo įrankiai (pavyzdžiui, rasta siu-
vėjo žalvarinė adatinė)⁸⁸.

Tokiu būdu archeologiniai duomenys paliudija esančią šiuo klausimu
gausią tautosakinę medžiagą, kuri rodo, kad senieji liaudies tikėjimai, reiškėsi
įvairių buitinių daiktų dėjimu mirusiajam į karstą, XIX a. pabaigoje
— XX a. pradžioje kai kuriose Lietuvos vietose dar buvo gyvi.

Antai rytų Aukštaitijoje dar XIX a. pabaigoje mirusiai jaunamartei
ar nėščiai moteriai į karstą būdavo dedami vystyklai ir krikšto marškinė-

⁸⁶ W. Mannhardt, *Letto-preussische Götterlehre*, 297.

⁸⁷ Ten pat, 303.

⁸⁸ Radiniai ir dienoraščiai yra SAM.

liai bei galvaraištis, kad, jeigu bus kūdikis, «jam nereikėtų aname pasau-
lyje nuogam vaikščioti»⁸⁹. Šis paprotys labai primena Brando dar XVII a.
viduryje pateiktą žinią, kad lietuviai, laidodami mirusįjį, slapta mesda-
vę kamuolį siūlų, pinigų, duonos, kad mirusysis savo tolimoje kelionėje
būtų viskuo aprūpintas; o moterims įdėdavę į karstą 10 ar 12 mastų
drobės⁹⁰.

Daug kur Lietuvoje mėgusiems rūkyti ar uostyti taboką būdavo de-
dama į karstą pypkė, tabako kapšelis ar uostomosios tabokos ragas⁹¹. Taip
pat Tverečiaus, Utenos apylinkėse dar XX a. pradžioje į karstą buvo dė-
dama duonos plutelė. Daug tokių ragų, esą, rasdavę duobkasiai Tvere-
čiaus kapinėse⁹².

Įkapių mirusiesiems dėjimo paprotys būdingas ne tik lietuviams, bet
ir kitoms tautoms. Pavyzdžiui, čekų archeologo ir etnografo Liuboro Ni-
derlės tvirtinimu, slavų praktikuojamas pinigų dėjimo mirusiajam papro-
tys atėjęs iš Juodosios jūros pakraščiuose gyvenusių graikų antikinio pa-
pročio mokėti tokiu būdu dievui Charonui už kelią į kitą pasaulį⁹³. Viena-
me užrašė iš Kabelių sakoma, kad pinigais mirusysis atsiperkās vietą
iš anksčiau toje vietoje buvusio palaidoto. Šiaip ano vėlė galėtų šį iš
kapo išvyti⁹⁴.

Mirusiojo palydėti į kapus seniau rinkdavosi visas kaimas. Kas nevyk-
davo į kapines, karstą palydėdavo bent iki vartų kaimo gatvės gale. Tokį
lietuvių paprotį buvus XVIII a. patvirtina M. Pretorijus, sakydamas, kad
moters karstą palydėdavusios tik iki kaimo vartų ir čia su mirusiuoju
atsisveikindavusios, tardamos: «Dabar eik dievo vardan! Mes tavęs šiame
pasaulyje daugiau nebematysime ir su tavimi nesikalbėsime — būk links-
mas anam»⁹⁵.

Kai kur rytinėje Lietuvos dalyje buvo paprotys, karstą išnešant iš
pirkios, padėti ant stalo duonos kepalą, «kad mirusis neišsineštų savo da-
lies»⁹⁶. Kupiškio apylinkėse taip buvę daroma, tik namų šeimininkui ar šei-
mininkei mirus⁹⁷. Antazavės apylinkėse visi susirinkusieji ant išnešamo
karsto berdavo kruopų. Panašų atvejį 1958 m. papasakojo Kaišiadorių ra-
jono, Miežionių apylinkės, Beištrako kaimo gyventoja, 87 metų amžiaus
kolūketė Ieva Bandzevičienė. Ji tvirtino, jog, būdama dar 14 metų, ma-
čiusi už poros kilometrų nuo Beištrako esančiame Aitekonių kaime tokį
atsitikimą. Vienoje neišsidalijusioje didelėje šeimoje (*draugėje*), kurioje
buvusios kelios marčios, numiręs senasis gaspadorius. Nešant mirusįjį iš
gryčios, marčios sėmusios iš prijuostės sterblės grūdus ir bėrusios ant
žmonių. Paklausta, kokia to reiškinio prasmė, pasakotoja atsakė: «Matyt,
tai ką nors reiškė, nes yra ir priežodis: «Posmert kviečiais atiduosiu»⁹⁸.

Karstas į kapines vežamas žiemą rogėmis, vasarą — ratais, vežimu.
Šiam reikalui skersai gardžių padedamos lentos, jos užtiesiamos tamses-
nių spalvų lovatiese. Karstas dedamas ant viršaus išilgai vežimo. Vežimo
ar rogių kampuose pritaishoma žalių berželių ar eglaičių. Seniau Meškuičių
apylinkėje nebuvę papročio numirėlių iškilmingai vežti į kapus. Veždavę

⁸⁹ LIM I 612(118) Švenčionys; plg. E. Glemžaitė-Dulaitienė, *Kupiškėnų senovė*, 248.

⁹⁰ J. A. von Brand, *Reysen...*, 99.

⁹¹ LTR 129(54) Eržvilkas; 167I(96) Šimkaičiai; LTR 14(57) Antazavė; 458(7914) Zapyškis; LMD I 103(3) Seirijai.

⁹² LMD I 474(685) Tverečius.

⁹³ Л. Нидерле, *Славянские древности*, 211, Москва, 1956.

⁹⁴ LTR 794(59) Kabeliai.

⁹⁵ J. Basanavičius, *Iš gyvenimo vėlių bei velnių*, XXXIX.

⁹⁶ LTR 1838(146).

⁹⁷ E. Dulaitienė-Glemžaitė, *Kupiškėnų senovė*, 251.

⁹⁸ AES 83(40). (Autorės 1958 m. užrašas.)

vežime, padėję karstą tiesiai ant šiaudy. Karstą užtiesdavę balta paklodė, ir vežėjas sėsdavęs ant jo kojūgalio.

Kokią susisiekimo priemonę šiam reikalui naudojo mūsų protėviai senovėje, žinių neturime. L. Niderlė, nagrinėdamas slavų tautų laidojimo papročius, nurodo, kad senovės slavų ikonografija liudija tokią priemonę, nepaisant metų laikų, buvus tik roges⁹⁹. Labai galimas dalykas, kad lietuviai savo mirusiuosius visais metų laikais taip pat galėję vežti tik rogemis.

Lydėjimo tvarka mūsų kalbamuoju laikotarpiu būdavo dvejopa: dažniausiai karstas būdavo vežamas eisenos priešakyje, už jo važiuodavo giesmininkai ir visi kiti palydai. Jiezno rajone, Stakliškių apylinkėje, lydint mirusįjį į kaimo kapines, pirmiausia eidavo giesmininkai, po jų būdavo nešamas karstas, kurį sekdamo artimieji, giminės ir visi lydintieji. Tokia pat tvarka numirėlis būdavo lydimas ir kai kuriuose Kėdainių rajono, Krakių apylinkės kaimuose. Iš vežimo į kapines karstas būdavo nešamas specialiais neštuvais («kuntapeliu») arba keturių vyrų tiesiog ant pečių. Žemaitijoje karsto nešėjai būdavo persijuosę mirusiojo šeimos dovanotais rankšluosčiais. Varėnos apylinkėse vaiko karstelis seniau būdavo nešamas juostomis.

Lietuvių liaudyje buvo paplitęs dvejopas laidojimo laikas: anksti rytą ir pavakare, saulei leidžiantis. Daugiausia numirėlis buvo lydimas į kapines iš ryto. Kaip rodo paskutiniųjų metų etnografinių tyrinėjimų duomenys, tose vietose, kur mirusieji būdavo laidojami, nevežant jų į bažnyčią, čia pat kaimo kapeliuose, numirėlis paprastai būdavo lydimas pavakare. Antai Jiezno rajono, Stakliškių apylinkės kaimuose numirėlis būdavo išlydimas iš namų tiesiai į kaimo kapus, saulei leidžiantis. Dargi buvę sakoma: «Jau saulutė neaukštai — palaidoti reikia». Atkampioje Kaišiadorių rajono; Levintų apylinkėje numirėlis būdavo laidojamas taip pat visai pavakare, saulei leidžiantis ar jau nusileidus.

Panašūs faktai leidžia manyti, kad senovėje lietuviai savo mirusiuosius laidodavo po pietų, saulei leidžiantis, ir tik krikščionybės įtakoje, dvasininkams reikalaujant, kad mirusysis būtų dvasininkų apgiedotas ir laidojamas prie bažnyčios esančiose kapinėse, tradicinis lydėjimo į kapines metas pasikeitė, iš popietės buvo atkeltas į rytmetį.

Numirėlį lydint, būdavo giedamos giesmės arba grojama dūdomis. Orkestras («triūbai») turtingųjų valstiečių laidotuvisė buvo labai priimta XIX a. pabaigoje—XX a. pradžioje Žemaitijos kaime.

L. Jucevičius rašo, kad dar XIX a. Žemaitijoje «kai kuriose vietose yra paprotys lydėti numirėlį raitiems. Raiteliai joja su kardais ir nuolat jais makaruoja, rėkdamai: hej! hej!»¹⁰⁰

Ši Jucevičiaus žinia primena Malecijaus ir Strykovskio teigimą, kad Prūsijos lietuviai XVI a., vaikydamai nuo karsto piktąsias dvasias, taip pat šaukdavę: «Ginkite, bėkite, pykuoliai».

Įdomus dar vienas momentas — laidotuvių procesijai priartėjus prie miestelio, skambinama bažnyčios varpais, taip pat skambinama, lydint iš bažnyčios į kapines. Apie Tauragnus būdavo aiškinama, jog tokiu būdu «parodomas dūšiai kelias»¹⁰¹.

Tiek giedojimas prie numirėlio, tiek skambinimas varpais yra nesenas paprotys. Kaip rodo minėtasis Prūsijos bažnyčių vizitacijos dokumentas («Recessus generalis»), lietuviai dar XVII a. viduryje labai nenoriai teleisdavo į savo mirusiųjų laidojimo tvarkymą kištis bažnyčios atstovams. Dėl to jie, siekdami savo interesų, bažnytinį mirusiojo apgiedojimą ir skambinimą įvedė kaip priešpriešą naminiam mirusiojo apraudojimo būdui,

⁹⁹ Л. Нидерле, Славянские древности, 211.

¹⁰⁰ L. A. Jucevičius, Raštai, 281.

¹⁰¹ LTR 1838(69) Tauragnai.

drauge nustatydami atlyginimo už šį patarnavimą tvarką: «Už skambinimą velioniui ar jo apgiedojimą kunigui ir mokytojui turi tekti ne mažiau kaip viena markė, kurią jie tarpusavy turi lygiai pasidalyti. Tačiau jei tik skambinama, o ne giedama, tai reikia duoti šešis grašius, iš kurių kunigai turi imti du grašius, o mokytojai taip pat du grašius, o du — kaimų patobeliai, kurie skambina už numirėlį»¹⁰².

Kovoje prieš tradicinius lietuvių laidojimo papročius dvasininkai, perimdami kai kurias jų apeigas, matyt, siekė greičiau įpratinti naujatičius į bažnytinės laidojimo apeigas. Vienos iš tokių naujai krikščionybės įprasminų apeigų, turinčių tiesioginį ryšį su senosiomis pagoniškomis lietuvių raudojimo žodžiais bei triukšmavimo numirėlį lydint į kapines apeigomis, ir buvo giedojimas bei skambinimas varpais. Tokiu būdu krikščionybė naujai įprasmino senąjį lietuvių paprotį raudomis ir šūkavimais «nuvaikyti» tariamai mirusio tykančias piktąsias dvasias.

Duobkasiais prašomi mirusiojo kaimynai ar giminės ir už darbą jiems atsimokama tikta vaišėmis. Kai kur, kaip minėta, buvo paprotys dovanoti duobkasiams rankšluosčius.

Duobė kasama pratęsto keturkampio formos, pusantro—dviejų metrų gylio.

Archeologiniai duomenys rodo, kad senovės lietuviai griežtai laikydavosi tam tikros mirusiojo laidojimo krypties pasaulio šalių atžvilgiu. Pavyzdžiui, Veršvų kapinyno, Kauno raj., griautiniai (II—VII a.) palaidojimai rodo, kad mirusieji vyrų daugiausia būdavo laidojami galva šiaurės vakarų 280—295° kryptimi, o moterys — pietų arba pietryčių 100—120° kryptimi¹⁰³.

Laidojimo krypties paisyimą patvirtina ir liaudies tikėjimų bei prietarų medžiaga. Tikta daugelyje šios rūšies užrašų jau aiškiai ryškėja krikščionybės įtakoje susidarę vaizdiniai. Antai apie Marcinkonis būdavo laidojama, atgręžus mirusiojo kojas bažnyčios link, kad, «kai stosis ant dievo sūdo, būtų atsigręžęs į dievo sostą».

Dusefų apylinkėse mirusiojo galva būdavo dedama prie kryžiaus, «kad lengviau būtų kentėti pragare». Apie Aluntą mirusiojo veidą būtinai atgręždavo į pietų pusę: «dūšios tokių mirusių ne taip kankinasi ir nesivaidena».

Pastarasis laidojimo krypties aiškinimas rodo lietuvių liaudies tikėjimą magišku saulės vaidmeniu. Netenka abejoti, kad lietuviai, atgręždami savo mirusiųjų veidus į saulę, tikėjo tokiu būdu palengvinsią jų vėlių po mirtinį gyvenimą, o drauge ir patys apsisaugosią nuo nepageidaujamo vėlių grįžimo.

Karstas leidžiamas į duobę dvejopai. Pirmuoju atveju jo kojūgalį priima duobėje esąs vienas duobkasy, o antrąjį karsto galą, persvėrę virve, paduoda kiti du vyrai. Šitoks karsto leidimo į duobę būdas sutinkamas vidurinėje Lietuvos dalyje ir Kuršių Neringoje. Antruoju atveju karstą leidžia į duobę keturi vyrai, virvėmis jį pasvėrę lygiai iš abiejų galų. Daug kur Užnemunėje, ypač turtingesniųjų, karstas būdavo leidžiamas visų gražiausiais rankšluosčiais, kurie po to būdavo atiduodami kunigui. Apie Aluntą virvių, kuriomis buvo leistas karstas, mirusiojo artimieji nenaudavo, o padovanodavo kaimynams, bijodami, kad «savi gyvuliai nedvestų».

Laidojimo apeigose ligi šių dienų išlikęs toks paprotys — visi ar dauguma dalyvaujančių kapinėse, nuleidus karstą į duobę, beria ant jo po

¹⁰² Recessus generalis, II d., 3 skyr. «Apie kunigų pareigas ir funkcijas». Vertimas — MAIL.

¹⁰³ O. Navickaitė, Veršvų kapinyno laidojimo papročiai.— LTSR MA Darbai (serija A), 2, 155 (1957).

tris saujas ar žiupsnelius žemės. Ši apeiga dabar dažnai palydima linkėjimu: «Tebūna tau lengva gimtoji žemė!» Katalikų bažnyčios aiškinimu, ši apeiga turinti priminti gyviesiems, kad žmogus yra iš žemės kilęs ir vėl į žemę sugrįšias («Dulkė esi ir vėl dulke pavirsi»). Liaudies tikėjimai šią apeigą aiškina įvairiai. Pavyzdžiui, apie Ariogalą buvo tikima, kad, gyviesiems užmetus ant karsto žemės, mirusiojo vėlei «bus lengviau kentėti». Panašią mintį patvirtina ir Veliuonos apylinkėse buvęs paprotys, kad skoliniojas, skolininkui mirus, berdamas ant jo kapo žemės, dvi saujas išberia, o vieną pasilieka tol, kol mirusiojo artimieji sugrąžina jam skolą. Tada išberia ant kapo ir likusiąją trečią žemių saują¹⁰⁴. Vadinasi, žemių bėrimo ant karsto paprotys yra susijęs su siekimu palengvinti mirusiajam pomirtinę buitį.

Triskartinis žemių bėrimas, vokiečių liaudies prietarų tyrinėtojų nuomone, yra sena, magiška apeiga, turėjusi tikslą išvyti mirusiojo vėlę iš gyvųjų tarpo¹⁰⁵. Šermenų metu gerai pavaišinta mirusiojo vėlė, liaudies supratimu, turėjo pagaliau palikti gyvuosius ramybėje. Bet kad ji nesugalvotų, kūną palaidojus, vėl grįžti į namus, būdavo parodomas gyvųjų noras ją nusikratyti. Tuo tikslu senovėje ji būdavo ujamą, apmėtant kapą akmenimis. Brandas (XVII a.) nurodo, kad lietuviai nueidami sviedžia mirusiajam tris saujas žemių (tai daro net motina savo vaikui, kuri jo nelydi, o pasilieka namie), tarsi norėdami pasakyti vėlei: «Dabar tu būk žemėje»¹⁰⁶.

Šio papročio buvimą tiek lietuvių, tiek ir kitų tautų tarpe¹⁰⁷ patvirtina archeologiniai duomenys. Mirusiojo vėlės gujimu į kapo duobę, mūsų nuomone, galima paaiškinti ir tuos senovės lietuvių palaidojimuose randamus netvarkingai sumestus akmenis, dėl kurių prasmės lietuvių archeologinėje literatūroje ligi šiolei įvairiai spėliojama¹⁰⁸.

Kad apmėtymas akmenimis, vėliau perėjęs į apmėtyimą žemėmis, reikė gynimasi nuo mirusiojo vėlės, norą ją atsikratyti, patvirtina ir Latvijoje dar XIX a. buvęs paprotys, kada mirusiojo bičiulis tris kartus spirdavęs į karstą koja. Tai buvo daroma, kad mirusysis nesivaidentų¹⁰⁹.

Visa tai rodo, kad laidotuvių papročiuose praktikuojamas trijų saujų (ar žiupsnelių) žemių išbėrimas ant kapo yra sena magiška (tą patvirtina ir magiškas skaičius 3!) priemonė, kuria mirusysis buvo išvejamas iš gyvųjų tarpo. Ši apeiga dabar suprantama kaip meilės ir pagarbos mirusiajam pareiškimo ženklas.

Visoje Lietuvoje nagrinėjamoju laikotarpiu buvo žinomas toks paprotys: palaidojus mirusįjį, duobkasiai, giminės, kaimynai būdavo pakviečiami grįžti į mirusiojo namus pietums. Šie pietūs Lietuvoje buvo įvairiai vadinami: «mirusiojo pietūs», «žėlabni pietūs», «rožančius», arba «bendras rožančius», «zekvijos», «vakarienė», «pakastynės». Pastarąjį terminą patvirtina 1958 m. Akmenės rajone, Alkiškių apylinkėje, užrašyti tokie posakiai: «Ar buvo pakastynės?», «Pakastynės davė»¹¹⁰. Šis terminas, atrodo, geriausiai nusako šio papročio prasmę.

Pakastynės — tai tą pačią dieną po laidotuvių mirusiojo namuose keliamos vaišės su maldomis už mirusiojo vėlę. Į jas būdavo kviečiami, paprastai kapinėse, visi numirėlio palydai. Užnemunėje šis kvietimas būda-

¹⁰⁴ LTR 744 (135).

¹⁰⁵ Plg. Chr. Rogge, Aberglaube, Volksglaube und Volksbrauch, 5, Leipzig, 1890.

¹⁰⁶ J. A. von Brand, Reysen..., 100.

¹⁰⁷ Л. Нидерле, Славянские древности, 215.

¹⁰⁸ Plg. O. Navickaitė, Veršvų kapinyno..., LTSR MA Darbai (serija A), 2, (1957).

¹⁰⁹ Fr. Kruse, Urgeschichte des esthnischen Volkstammes, 53.

¹¹⁰ AES 83 (72).

vo tiek bendras, kad buvo apibūdinamas posakiu «pasišaukti nuo kapinių». Jau XX a. pradžioje pakastynių paprotys ne visoje Lietuvoje buvo vienodai gyvas. Gyvenis jis buvo pietų Dzūkijoje, mažiau gyvas Užnemunėje, vidurinėje Lietuvos dalyje ir Žemaitijoje. Papročio gajumas pasireiškė į pakastynės kviečiamųjų rato platumu. Pavyzdžiui, Valkininkų apylinkėje po laidotuvių mirusiojo šeima į vaišes kviesdavo gimines, kaimynus, giesmininkus, prausėjus ir duobkasius. Užnemunėje ir gretimuose su ja rajonuose — tikrai duobkasius ir iš toliau atvykusius gimines. Apie Mažeikius pakastynės («laidotuvių pietūs») seniau būdavo ruošiami ten pat miestelyje («gaspadoje»).

Pagal paprotį kviestieji laikė pareigą į pakastynės nusinešti maisto produktų: sausos mėsos — «karką», dešrą, pyrago, sūrį, sviesto, degtinės ir pan. Ažytėnų apylinkėje (Kėdainių raj.) būdavo sakoma: «Ant poterių negalima eiti tuščiomis: reikia dėl dūšios nunešti valgymo»¹¹¹. Būdinga tai, kad į kitas šeimos šventes šiose apylinkėse maisto produktų nebūdavo nešamasi.

Pakastynėse būdavo meldžiamasi už mirusįjį, giedamos giesmės ir vaišinamasi. Dzūkijoje pakastynėms būtina būdavo kepamos miežinės bandos ir paduodamos į stalą apteptos («aptrupintos») sviestu. Be to, būdavo duodama lašinių, duonos ir degtinės. Krakų apylinkėse, pakastynėms baigiantis, susirinkusiems būdavo duodama makaronų sriubos. Šiaurės Lietuvoje apie Meškuičius dar 1937 m. po laidotuvių mirusiojo namuose būdavo viešima po dvi tris dienas, kol pasibaigia alus¹¹².

Prūsijos lietuviai dar XIX a. antroje pusėje po laidotuvių keldavo ilgas ir triukšmingas vaišes: «Po laidotuvių, namo sugrįžus, keliamos vaišės neretai pavirsta puota, kurios metu vietomis groja muzika ir šokama. Vaišių metu vakare statoma pas duris viena kėdė, padedama stiklinė kavos, jei vėlė gerti norėtų, nes tikima, kad tą vakarą palaidotojo vėlė grįžtanti pasižiūrėti į savo buvusius namus ir ypač į tuos, kurie ją nešė į kapus. Pasivaišinę keletas vyrų, paėmę staltiesę, ją kiek panėšėja keliu ir sustoję prigraudena numirėlį, kad jis būtų ramus. Po to jie grįžta namo, tikėdami, kad dabar mirusiojo vėlė paliko juos ramybėje»¹¹³.

Senovėje mirusiajam tą vakarą taip pat būdavo pastatoma laisva kėdė, padedami švarūs marškiniai, dubuo ir šaukštas. Jis būdavo visų vaišėse dalyvaujančiųjų užgeriamas. Plačiai šį paprotį aprašo M. Pretorius: esą, vyriausias sūnus arba artimas giminaitis, laikydamas rankoje kaušėlį, meldžiasi, prašydamas dievo, kad saugotų mirusiojo vėlę, o taip pat visus gyvuosius. Kiekvienas prieš išgerdamas truputį iš kaušelio nulieja žemėn Žemynėlės garbei, arba, kaip Pretorius sako, «žemyneliauja», ir užsveikinęs («palabindamas») išgeria. Vaišės prasideda ir baigiasi gėrimu. Netgi žiūrima, kad ir menkiausias elgeta, prieš prisiliesdamas valgio, būtų pagirdytas. Šitaip lietuviai užbaigia šermenis¹¹⁴.

Vaišių paprotys ir apeigos jų metu rodo, kad lietuviai tikėjo laidotuvių dienos vakare mirusiojo vėlę grįžtant namo. Tai patvirtina ir gausi liaudies tikėjimų medžiaga. Esą, vėlė «drauge su palydovais grįžtanti namo ir čia vakarienės metu, tarp gyvųjų besišvaistydama, dažanti pirštu dubenyse valgius ir jų ragaujanti. Neilgai pabuvusi, ji dėkinga iškeliaujanti į kapines, tik reikią ją ligi vartų palydėti»¹¹⁵.

¹¹¹ AES 61 (28).

¹¹² M. Cilvinaitė, Sarginimo... papročiai,— GK, 31, 190.

¹¹³ E. Lemke, Volkstümliches in Ostpreussen, 2, 279.

¹¹⁴ M. Praetorius, Deliciae prussicae oder preussische Schaubühne, 101.

¹¹⁵ J. Basanavičius, Iš gyvenimo vėlių bei velnių, XIX.

Pakastynės yra senovės lietuvių papročio vaišintis kapinėse liekana. Tuo, be abejo, galima paaiškinti ir maisto produktų į pakasynes nešimosi paprotį — jie buvo skirti vėlei vaišinti.

Brandas rašo, kad senovės lietuviai, atlydėję į kapines mirusį, atidarydavo karstą ir «nežmoniškai šaukdavę» raudodami. Tada išvirдавę didžiulį puodą mėsos, susėsdavę aplinkui lavoną ir valgydavę, prašydami vėlės, kad ji daugiau pas juos nebegrįžtų, t. y. «nelankytų jų baisiais sapnais»¹¹⁶. Netenka abejoti, kad kapo sampilė archeologų randami angliukai kaip tik šį paprotį patvirtina.

Panašus paprotys dar XIX a. pabaigoje buvo Latvijoje. Mirusį palaidojus, giminės čia pat ant kapo būdavo vaišinami duona, sūriu ir alumi¹¹⁷. Daugpilio apylinkėse mirusiojo giminės ir visi palydai kapinėse būdavo vaišinami virtomis pupomis ar žirniais, alumi bei degline. Po to laidotuvių dalyviai grįždavo namo šukaudami ir dainuodami; čia užrodavo muzika ir prasidėdavo šokiai. Turtingųjų valstiečių šermenys trukdavo 2—3 dienas. Paskutinę dieną šeiminiškė patiekdavo (panašiai kaip krikščynose ir vestuvėse) pietums kopūstų, kaip ženklą, kad jau viskas suvalgyta ir laikas svečiams skirstytis¹¹⁸.

Kopūstai ir ypač pupos čia yra ne atsitiktiniai, o seni apeiginiai patiekalai, specialiai naudoti mirusiesiems vaišinti. Mirusiųjų atminimui skirti valgiai, pirmą kartą kultūros tyrinėtojo E. Teiloro teigimu, senovės romėnų taip pat būvę gaminami iš pupų¹¹⁹.

Ilgainiui, reikia manyti, po aršios dvasininkų kovos su lietuvių senojo tikėjimo liekanomis, vaišės kapinėse buvo pakeistos elgetų vaišiniu šventoriuje ar «špitolėje». Pastarasis paprotys Žemaitijoje dar pasitaikydavo visai neseniai. Antai viename 1958 m. užrašė iš Nevarėnų, Telšių raj., sakoma: «Atminimuose, pagrabė veždavo į bažnyčią ubagams arieklos: jei kokia — nieko, jei pridedus, tai visa bažnyčia prismirdavo. Prieš 60—70 metų jau alaus bačkelę veždavo. Tai sutarškės, sueis ubagės su puodynėmis, su uzbonais, su puodelėliais. Sakydavo: «Ten iš didelio gyvenimo atlydės, atveš alaus». Jei anksčiau atveža numirėlį, dalydavo prieš palaidojimą, jei vėliau — po. Prie to dar duonos po abraką, bagotesnės gospadinės pyrago duodavo. Tai išmalda»¹²⁰. Kartais nuvežta išmalda būdavo padalijama kiekvienam atskirai, o kartais visi elgetos būdavo pavalgydinami drauge.

Pretorijus pasakoja, kad grįžtantiesiems iš kapinių ties kiemo vartais būdavo pastatomi kubilai su vandeniu rankoms nusimazgoti. Tai, be abejo, turėjo reikšti ritualinį apsiplovimą, palietus mirusiojo lavoną — tabu. Tačiau šio papročio nei vėlesni istoriniai šaltiniai, nei liaudies tikėjimų medžiaga nepatvirtina.

Kapinės Lietuvoje būdavo pagal tradiciją įrengiamos paprastai aukštesnėse vietose, ant kalnelių, atokiau nuo gyvenamųjų vietų. Todėl tautosakoje «aukštasis kalnelis» yra kapinių sinonimas. Paprastai kapinės yra apsuptos medžių, bet ne visada aptvertos tvorele. Savo kapinėms lietuviai valstiečiai, išskyrus vėlinių dieną, neskirdavo didesnio dėmesio. Kapinės būdavo laikomos šventa vieta, todėl savižudžiams ir nekrikštytiems kūdikiams laidoti dvasininkų liepimu būdavo atitveriamas atskiras kampelis.

¹¹⁶ J. A. von Brand, Reysen. . . , 100.

¹¹⁷ S. Ulanowska, Lotysze Inilant polskich, a w szczególności z gminy Wielońskiej powiatu Rzeszyckiego. Obraz etnograficzny, 1, 28, Kraków, 1891.

¹¹⁸ Э. Вольтер, Материалы для этнографии латышского племени Витебской губернии, 1, 380, СПб., 1890.

¹¹⁹ Э. Тэйлор, Первобытная культура, 314, Москва, 1939.

¹²⁰ AES 83.

Į šią kapinių dalį mirusiojo karstas kartais būdavo įkeliamas per kapinių tvorą, nes per šventintą kapinių dalį jo nešti nebūdavo leidžiama. Kapinėse tokios vietos nesant, savižudžiai buvo laidojami šalia kapinių, prie tvoros. Vieną tokį palaidojimą teko rasti 1952 m. Pandėlio rajone. Tačiau šitoks paprotys nėra senas ir lietuvių liaudžiai nebūdingas. Dokumente «Recessus generalis» (XVII a.) sakoma: «... lietuviai dievotus ir bedievius be jokio skirtumo laidoja žemėje toje pačioje vietoje», kadangi «bažnyčias ir kapines prie bažnyčių ir kaimų neaptveria»¹²¹. Tame pačiame dokumente įsakoma kapines, kur jos bebūtų, aptverti lauko akmenimis. Todėl reikia manyti, kad šis ir panašūs valdžios potvarkiai nemaža prisidėjo prie to, kad kapinės vakarinėje Lietuvos dalyje buvo labiau prižiūrimos negu Aukštaitijoje ir Dzūkijoje, o prievartine mirtimi mirusieji imti laidoti atskirai, vadinamuosiuose pakaruoklių kapuose.

Liaudies įsitikinimu, laidotuvių mirusiųjų ir gyvųjų ryšiai nesibaigė: mirusiojo vėlė lanko gyvuosius ir jais rūpinasi, gyvieji, savo ruožtu, palaiko artimus santykius su mirusiais. Šitie santykiai geriausiai išreiškiami tam tikrais mirusiųjų minėjimais.

Lietuviai savo mirusiuosius minėdavo devintą (septintą), keturiasdešimtą po laidotuvių dieną, mirties metinėse, o visus mirusiuosius bendrai — vėlinių dieną (XI.2). Minėjimo apeigos susidėdavo iš atitinkamų religinių apeigų ir vaišių namuose. Kai kur, pavyzdžiui, Akmenės rajone, Alkiškių apylinkėje, ligi pastarųjų laikų devintą dieną po mirties būdavo daromos «devintinės». Keturiasdešimtą dieną po mirties būdavo daromas minėjimas, vadinamas «ketvirtinėmis», «ketvirtynomis», «keturnedėliu». Apie Uteną buvo paprotys mirusį minėti, praėjus trims savaitėms po jo mirties, vadinamosiose «tretynose». Pastaraisiais laikais «tretynomis» Varėnos apylinkėse buvo vadinamas vien kūdikio mirties minėjimas. Trisdešimtą dieną būdavo daromos «zekvijos» namuose taip pat ir Vievio rajone, Pastrėvio apylinkėje.

Sukakus metams nuo artimojo mirties, visoje Lietuvoje buvo paprotys daryti «metines». Savo mastu jos yra tarsi šermenų pakartojimas. Reikia pažymėti, kad visais šiais atvejais būdavo prisimenama ne tik paskutinis giminės mirusysis, bet ir visos kitos tos giminės mirusiųjų vėlės. Ketvirtynos ir metinės seniau būtinai būdavo ruošiamos su alumi.

Mirusiųjų minėjimo, kaip ir aukščiau aprašytieji laidojimo papročiai, atspindi prieškrikščioniškųjų laikų lietuvių pasaulėžiūrą. Tai ryškiai patvirtina istoriniai šaltiniai. Jau minėtasis Mykolas Jungė 1425 m. savo įsakymu uždraudė Prūsijos lietuviams rengti vaišės ant mirusiųjų kapų, už tai grasindamas kiekvienam tokioje puotoje dalyvaujančiam trijų markių bauda bažnyčios ir teisėjo naudai¹²². Malecijus nurodo, kad XVI a. viduryje mirusiojo garbei ant jo kapo ar namuose buvo keliamos vaišės trečią, šeštą, devintą ir keturiasdešimtą dieną po pakasynų.

Į vaišės būdavo kviečiama mirusiojo vėlė. Tokiose vaišėse visi sėdėdavę už stalo nebylūs, kiekvieno valgio truputį numėsdavę postalėn, taip pat nuliedavę vėlėms po lašelį gėrimo. Jei kas netyčia žemėn nukrisdavę, nepakeldavę, palikdami užmirštųjų vėlėms. Vaišėms pasibaigus, aukotojas, atsikėlęs nuo stalo ir šluodamas pirkią, sakydavęs: «Vėlelės valgė, gėrė; dabar, vėlelės, eikite lauk!» Po šitokių apeigų visi ten buvusieji imdavę gerti, kalbėtis, vyrai užgerdavę moteris, moterys vyrus, — bučiuodavęsi¹²³.

¹²¹ Recessus generalis, II a., 12 skyr.

¹²² A. Mierzyński, Źródła do mytologii litewskiej, 2, 133, Warszawa, 1896.

¹²³ W. Mannhardt, Letto-preussische Götterlehre, 297.

Didžiausias mirusiųjų minėjimo iškilmes senovės lietuviai, kaip ir kitos tautos, atlikdavo rudenį, suvalę derlių. E. Teilorio teigimu, «daugelio tautų kalendoriuje, kad ir kiek šios tautos besiskirtų savo kultūros lygiu, vienodai galima rasti tam tikrų švenčių mirusiųjų garbei. Jų apeigos beveik tos pačios, kaip ir atliekamos atskiram asmeniui mirus. Jų atlikimo laikas įvairiose vietose įvairus, bet, matyt, turi artimą ryšį su piūtimi ir metų pabaiga»¹²⁴.

P. Einhornas, XVII a. pradžioje aprašęs latvių papročius, nurodo, kad laikotarpį nuo rugsėjo 29 iki spalio 28 d. latviai laiką ypatingu vėlių laiku, kurio metu per keturias savaites latviai seniau viešai, o dabar (XVII a.—A. V.), dvasininkų įbauginti, slaptai vaišinę vėles. Šis laikas esąs jiems parankus, nes turi pakankamai valgio ir gėrimo¹²⁵. Dluogošo teigimu, lietuviai dar XV a. taip pat rinkdavęsi spalio 1 d. į miškus, atsinešdavę valgio ir gėrimo ir ten keletą dienų pokyliaudavę; kiekviena šeima prie savo aukuro aukodavusi dievams, ypač Perkūnui. Jie tikėję tokiu būdu pastipriną savo mirusiųjų vėles ir išmeldžia sau dievų malonių¹²⁶. M. Strykovskis rašo, kad «XVI a. lietuviai ir žemaičiai mirusiųjų atminimui rengdavę didelės puotas, kurių metu šeimininkas, pradedant valgyti, imdavęs samtį įvairių javų miltų, druskos, smilkalų ir, visa tai uždeges, sakydavęs: «Už visus mūsų prietelius!» Baigus aukojimą, visi sėsdavę valgyti»¹²⁷. Senovės lietuviai rudenį, apie lapkričio mėn. pradžią, švėsdavę ilgių šventę. Tą dieną jie kviesdavęsi mirusiuosius į vaišes, pastatydavę jiems kėdes, ant jų dėdavę marškinius, stalą apkraudavę valgiais bei gėrimais, patys vaišindavęsi namuose tris dienas, o tai, kas buvę parengta vėlėms, palikdavę kapinėse. L. A. Jucevičius nurodo, jog šis paprotys XIX a. pradžioje Žemaitijoje buvo žinomas paminėklų vardu¹²⁸.

Kaip rodo liaudies tikėjimų medžiaga, dar neseniai visoje Lietuvoje buvo tikima, kad per vėlines vėlės sugrįžtančios į savo anksčiau gyventas vietas. Kupiškio apylinkėse dar XIX a. pabaigoje—XX a. pradžioje vėlinių vakare būdavo paliekama prie stalo laisva tos šeimos mirusiojo mėgtoji vieta¹²⁹. Einant lankyti kapų, buvo nunešama mirusiųjų daliai dubenėlis varškėčių ir virtinių, o vėliau imta kepti ragaišio bandeles ir išdalyti jas pavargėliams¹³⁰. Elgetų vaišinimą mirusiųjų garbei mini taip pat M. Valančius¹³¹. Tokiu būdu elgetų vaišinimas vėlinėse yra modifikuota pačių vėlių vaišinimo forma.

Vadinasi, tiek Vakarų, tiek ir Rytų bažnyčių švenčiamos vėlinės yra krikščionybės pasisavintas senas prieškrikščioniškųjų laikų paprotys. Galima sutikti su E. Teiloru, kuris sako, kad «visų mirusiųjų (šventųjų) die-na katalikybėje atkuria ankstesniasias šventes mirusiųjų garbei ir sujungia savyje kai kuriuos nuostabios fantazijos bruožus su pirmykščio animizmo liekanomis»¹³².

Netenka taip pat abejoti, kad žvakučių deginimo ant kapų vėlinių vakarą paprotys savo kilme siekia tuos laikus, kada vėlėms pavaišinti ant jų kapų būdavo deginamos ugnys ir verdamas valgis.

Visa tai rodo, kad lietuvių liaudies laidojimo papročiai ir apeigos, kaip ir slavų laidojimo papročiai, tarybinio folkloristo J. M. Sokolovo nuomone, yra atsiradę iki gimininės santvarkos, bet dar ryškiau jie atspindi gimininę

¹²⁴ Э. Тэйлор, Первобытная культура, 315.

¹²⁵ W. Mannhardt, Letto-preussische Götterlehre, 467.

¹²⁶ J. Długosz, Historia poloniae, 3, 148, Kraków, 1876.

¹²⁷ M. Strykowski, Kronika polska..., 1, 150.

¹²⁸ L. A. Jucevičius, Raštai, 273.

¹²⁹ B. Buračas, Iš vėlinių papročių.— XX amžius, 244 (1937).

¹³⁰ Ten pat.

¹³¹ M. Valančius, Palangos Juzė, 52, Kaunas, 1947.

¹³² Э. Тэйлор, Первобытная культура, 315—316.

santvarką su jos ideologija¹³³. Laidotuvės iki pat XX a. išlaikė daugelį praejusių socialinių ekonominių formacijų buities bruožų. Laidojimo papročiuose protėvių kulto liekanos ryškiausiai pasireiškė šiais momentais: 1) magiškais gyvųjų veiksmais ligonio mirčiai pagreitinti ir palengvinti, 2) mirusiojo baimė, 3) mirusiojo aprūpinimu pomirtiniam gyvenimui, 4) mirusiojo globos meldimu. Tačiau, antra vertus, nepaisant gausių laidotuvių apeigų, susijusių su protėvių kultu, laidojimo papročiai, kaip teigia J. Basanavičius, nerodo, kad senovės lietuviai tikėjo mirusiųjų prisikėlimu¹³⁴: mirtis jiems buvo gyvybės jėgos, vėlės, pasitraukimas iš žmogaus kūno ir perėjimas tolesniam nematomam, bet analogiškam žemės žmonių gyvenimui į žmogų supančios gamtos daiktus — medžius, akmenis ir pan. Lietuviai, kaip ir kitos tautos, mirusiųjų vėles įsivaizdavo materialiomis būtybėmis. Pavyzdžiui, apie Kamajus, deginant seną šluotą, ji buvo išrišama, kad nesudegtų joje esančios vėlės; Benekonių apylinkėse buvo draudžiama pušinę šluotą merkti į nešvarų vandenį, kad nesušlaptų joje tūnančios vėlės; buvo manoma, kad mirusiųjų vėlės cypia šlapiomis mal-komis užkurtoje krosnyje.

Taigi XIX—XX a. pirmųjų dešimtmečių lietuvių liaudies laidotuvių papročiai ir apeigos išlaikė ne tik daug senojo lietuvių tikėjimo, bet nemaža ir to meto buities bruožų ir yra vertingas šaltinis lietuvių liaudies kultūros raidai pažinti.

Antra vertus, pateiktoji medžiaga įsakmiai rodo, jog yra pribrendęs laikas ryžtingai atsikvėpti visų tų nedidelės visuomenės dalies vis dar praktikuojamų tradicinių laidotuvių papročių momentų (ilgas lavono laikymas namie, budėtojų valgydinimas ir girtuokliavimas ta proga), kurie prieštarauja tiek žmogaus sveikam protui, tiek ypač higienos reikalavimams. Laidotuvės turėtų būti apgaubtos rimtimi ir pagarba mirusiajam. Graži ir palaikytina tarybinės visuomenės tradicija yra pareikšti mirusiojo šeimai ir artimiesiems užuojautą tiek žodine forma, tiek spaudoje, organizuotai palydėti mirusiojo palaikus į kapines, rūpintis tų kapų tvarkymu ir priežiūra.

¹³³ Ю. М. Соколов, Русский фольклор, 173.

¹³⁴ J. Basanavičius, Iš gyvenimo vėlių bei vėlinių, LIII.